Zeitschrift: Museum Helveticum ad juvandas literas in publicos usus apertum
Herausgeber: Litteris Conradi Orellii et Soc.
Band: - (1751)
Heft: 24

Artikel: Apologia Socratis contra calumnias Aristophanis
Autor: Zimmermann, J.
DOI: https://doi.org/10.5169/seals-394706

Nutzungsbedingungen
Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Mehr erfahren

Conditions d'utilisation
L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. En savoir plus

Terms of use
The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. Find out more

Download PDF: 29.03.2026

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, https://www.e-periodica.ch

Apologia
SOCRATIS contra calumnias ARISTOPHANIS:

in qua simul, præter alia, adversus MAX. TYRIUM & J. CLERICUM ostenditur, male egisse præstantissimum Virum, quod caussam suam coram Judice non peroraverit.

Auctore J. ZIMMERMANNO.

I.

SApientiam, & virtutis studium, viam esse grassandi ad veram felicitatem, verissimum quidem est, si virtutis ipsius indoles atque natura spectentur. Hæc etenim mentem hominis clara perfundit luce, contra quasvis perniciosas vulgi opiniones animum munit; omnes denique actiones ad rectam vivendi & agendi regulam revocat, atque dirigit. Hanc viam qui ingreditur, merito ab omnibus, qui vera rerum pretia norunt, est laudandus. At si ita loquimur virtutem in se spectatam contemplamur, vel ut clarius loquar, dicimus, quales fructus ferre deberet Sapientiæ & probitatis studium, si homines

tales essent, quales eos esse oporteret. Quod si enim multorum eorumque optimorum atque sapientissimorum Virorum Fata consideramus, liquebit, Viros de probitate morum, & Republica optime meritos, hominum malitiam quammaxime expertos esse. Nec hoc mirum; paucissimi mortalium sapiunt, atque sciunt, quid sit naturæ convenienter vivere. Hinc illi, qui excussis plebis opinionibus, veritatis & virtutis studio unice sunt dediti, sæpissime parvi æstimantur. Quod si hoc a plebe tantum, quæ plerumque it, quo itur, non quo eundum est, fieret, non admodum mirandum esset. Sed cum experientia testetur, Viros optimos multa perpessos ab illis, qui auctoritate & qualicunque eruditione plurimum valebant, facile colligi potest, cur adeo pauci omni tempore fuerint, qui acerrimo studio ad serena templa Sapientiæ contenderint. Ita enim plerique natura sumus comparati, ut non tam virtutem ipsam, quam ea potius, quæ cum ea conjuncta esse deberent, amemus. Ingens numerus est Virorum doctissimorum, qui asperrima experti sunt fata; nemo autem inter Gentiles (de his enim præcipue hic nobis sermo) qui Sapientia & morum probitate se commendarunt, clarior *SOCRATE*; nemo, qui acerbiora ob Sapientiæ studium passus sit fata. Hic Optimus Vir, & Sapientiæ humanæ ut *Val. Maximi* verbis utar, *terrestre Oraculum*, non solum a plebe, cujus ineptas opiniones, vitamque aversabatur, sed & ab illis, qui tum temporis literis operam dabant, Viris haud indoctis, at pessimis, gravissimis contumeliis affectus fuit. Argumento esse potest Comœdia impurissimi hominis *Aristophanis*, qui adspectante, &

applau-

applaudente populo Virum integerrimum & de Civium ſalute optime meritum deridendum publice propinavit: Probare hoc inſuper poteſt, tragica, quam expertus eſt Eximius Vir, mors. Cum autem in eo ſimus occupati, ut Viros egregios falſo Atheismi accuſatos ſtrenue defendamus, æquum non ſolum ut idem officium ei præſtemus, ſed ut quæ ſpurciſſimus Poëta objecit examinemus. Cumque Illuſtris *Huetius* in notiſſimo libello de *imbecillitate Ingenii humani Socratem* inter *Scepticos* retulerit, ejus argumenta ſimul excutiemus & præter alia etiam oſtendemus, male feciſſe *Socratem*, quod cauſſam ſuam coram Judice non peroraverit. Neque dicet quis, fruſtra me hoc facere, cum nemo ſit vel leviter in Literis verſatus, qui putet *Socratem* jure Atheismi poſtulatum. Hóc enim non obſtat, quo minus partes illius ſuſcipiamus; dignus quippe eſt Vir Eximius, qui omni data occaſione laudetur, & contra Obtrectatores vindicetur. Hoc dum facimus, honeſtis cogitationibus immorabimur, & naſcetur exinde quidam deamandæ virtutis ardor. Accedit, quod nunquam defuturi ſint homines Diis iratis nati, qui nihil aliud poſſunt, quam meliores carpere. Interim non omnia, quæ in laudem *Socratis* dici poſſent adferemus, ſed ad noſtrum Inſtitutum quammaxime erimus intenti. Studioſos autem tanti Viri ad *Xenophontem*, *Platonem*, *Max. Tyrium*, *Stanlæum*, *Carpentarium*, *Clericum*, *Brukerum*, aliosque ablego.

II.

Sequar autem hic *ARISTOPHANEM*, qui *Socratem*, ut notum, in *Comœdia* cui titulus; *NUBES*, qua erat

impudentia publice proſcidit & perſtrinxit. Non examinabo, qua occaſione & quo tempore *Comœdia* ſit habita; omnia, quæ eo ſpectant, erudite ſunt excuſſa a D. Viris, qui ſplendidam Editionem *Ariſtophanis* ediderunt. Poſſunt autem accuſationis capita ad IV. referri, quæ *Ariſtophanes* Celeberrimo Philoſopho objecit: Primo in eo culpat *nimium Geometriæ & Aſtronomiæ Studium*; 2.) aſſerit eum *juſtum*, & *injuſtum* perinde habere, & *Artem Sophiſticam* exercere; 3.) accuſat eum, quod *adoleſcentes pecunia emunxerit*; & 4.) *nullum* plane ab eo agnoſci *Numen* calumniatur. Eamus per ſingula capita: Primum ergo objicit noſtro nimium *Geometriæ* & *Aſtronomiæ* ſtudium. Act. I. Sc. I. quærit *Phidippides* ex Parente:

Quidnam eſt mi Pater, iſthoc ædium?

Reſpondet *Strepſiades:*

Ψυχων σοφων τοῦ ἐστι φροντιστηριον
Ἐνταυθ' ἐνοικουσ' ἀνδρες, οἱ τον οὐρανον
Λεγοντες ἀναπειθουσιν, ὡς ἐστι πυιγευς
Κἀστι περι ἡμας οὗτος· ἡμεις δ' ἀνθρακες.

Eſt animarum Sapientum Conciliabulum
In quo Viri habitant, qui de cœlo disputant
Et hominibus perſuadent, quod furnus ſiet,
Nosque ambiat, & quod nos carbones ſimus.

Act. I. Sc. II. quærit *Strepſiades*, quid agat *Socrates.* Reſpondet diſcipulus:

Modo Chærephontem interrogabat Socrates
Quot aliquis pulex ſaltaret pedes ſuos
Nam forte Chærephontis admomorderat
Supercilium, atque inde inſiluerat in caput

Socra-

Socratis. STR. *& quomodo isthuc mensus est Senex?*
DI. *dexterrime: nam ceram liquefecit, & ei*
Duos immersit capti pulicis pedes:
Refrigerato calceamenta adnata sunt:
Quibus detractis Spatium rei dimensus est.
Ibidem DI. *cum inquireret*
Lunæ vias & ambitus & intuens
Cœlum ore hiaret: forte e tecto desuper
Felis cacavit nocturnus.
Ibid. DI. *in mensa sparsit exilem Cinerem: & vero*
Incurvato mox apprehendit circinum.
Et pallium e palæstra furtim sustulit.
Versu 200. ait *Strepsiades: Per Deum te quæso*
Dic mihi quid hæc sunt: Respondet discipulus
Astronomia hæc est. St. *Sed quid hoc?* DI.
Geometria St. *Sed quam ad rem siet hoc utile?*
DI. *Ad metiendum terram.*

Alia lubens silentio transeo. Nemo enim est, qui non animadvertat, atræ loluginis succum esse, & meram æruginem quæ objicit impudentissimus histrio. Quæcunque in os impudentis incidunt, effundit copiose, ut populo corruptissimo placeret. Neque dubium etiam, quin potentiorum gratiam, & adplausus, sibi conciliare fuerit aggressus. Boni enim plerumque Regibus, & Principibus invisi, & aliena Virtus ipsis formidolosa est. In quo quam male egerit Poëta, nemo non videt. Hoc certe erat *oleum addere Camino.* Si insanos Rhetorum, & Sophistarum clamores, ineptias, vitilitigandi pruriginem, perstrinxisset, non vituperio, sed laude dignus fuisset; cum notum sit ejusmodi animalia superba, & disputacia adolescentium animos corrumpere, atque æquum

justumque præsertim eo, quo vivebat tempore, invertere. At partium studia impediverunt Poëtam quo minus hoc faceret. Verum interim est, *Socratem* Geometriæ etiam, & Astronomiæ operam dedisse, quod studium vituperare demum is poterit, qui veræ Eruditionis gustum non habet; præterquam enim quod mentis aciem mire acuant hæc Literarum studia, amplissimum usum habent in Societate Civili. At his Literis per omnem vitam ita vacare, ut ea quæ ad mentis emendationem pertinent, negligas parum rationi & prudentiæ convenit. Hoc autem morbo non laborabat *Socrates*. *Xenoph.* Lib. 10. cap. 7. testatur, eum *Astronomiæ vacasse*, quantum *ad mensium, dierum, festorumque cognitionem necesse esset*, seu ut *Plato* Lib. VII. de Legibus testatur, ut *Astrorum, Solis & Lunæ cursus atque ita dierum ordinem in mensium curriculo, & mensium anni cursum, tam stata atque convenientia festis ac Sacrificiis tempora haud ignorarent, non vero, quod dicto loco monet Xenophon, ut ea quæ non sunt, in eodem ambitu sydera, eaque vaga vel errantia, aut ipsorum a terra intervalla & circuitus cognosceret.* Idem de *Geometria* sensit, eamque ex scito *Socratis* teneris adolescentium animis instillandam esse testes sunt *Plato* & *Xenophon*, quorum loca diligenter adduxit Vir Lit. Elegantiorum longe peritissimus, *Ezech. Spanhemius* pag. 279. Edit. *Küsteri*. Confirmant hæc omnes, qui de dictis factisque *Socratis* aliquid memoriæ prodiderunt. *Eusebius* H. Eccl. Lib. XV. Sect. LXII. ex *Xenophonte* ostendit, ut verbis ipsius utar; Ὅτι τῶν Ἑλλήνων ὁ σοφὸς Σωκράτης τοὺς ἐπὶ τῶν προειρημένων φυσιολογίαν μεγάλα φυσωνίας μωραίνοντας ἀπεδείκνυεν, ὡς περὶ ἀχρήστου τοῦ βίου καὶ ἀκαταλήπτου κατα-

καταριβομενους. Idem probat *Cl. Alexandr. Stromat.* Lib. I. In genere nota ſunt verba *Varronis* apud *Ciceronem*, *Acad. Quæſt. Lib. I. Sect.* 15. dicentis: *Socrates mihi videtur, id quod conſtat inter omnes primus a rebus occultis, & ab ipſa natura involutis, in quibus omnes ante eum Philoſophi occupati erant, avocaviſſe Philoſophiam, & ad vitam communem adduxiſſe; ut de virtutibus & vitiis, omninoque de bonis & malis rebus quæreret, cœleſtia autem vel procul eſſe a noſtra cognitione cenſeret, vel ſi maxime cognita eſſent, nihil tamen ad bene vivendum conferre.* Hic locus autem non ita eſt intelligendus, quaſi, aut ipſe prorſus diſciplinas illas negligeret, aut aliis negligendas eſſe juberet; ſed quod inprimis corruptis Civium ſuorum moribus medicinam adferre voluerit. *Xenoph.* libro citato apud *Euſebium* ait: Και πρωτον μεν περι αυτων εσκοπει ποτερα ποτε νομισαντες ικανως ηδη τα ανθρωπινα ειδεναι ερχονται περι των τοιουτων φροντιζειν η τα μεν ανθρωπινα παρεντες τα Δαιμονια δε σκοπουντες, ηγουνται τα προσηκοντα πραττειν. *Et primum quidem in illis hoc ſpectabat, utrum ſe rerum humanarum abunde peritos eſſe rati, ad ſuperiores illas ſtudium curamque transferrent, an vero cum neglectis humanis divina rimarentur, ſuo ſibi munere officioque fungi viderentur.* Ex quo ſatis patet, quo temperamento uſus fuerit *Socrates.* *Duo* hîc notanda ſunt, quæ ſingularem Excellentiſſimi Viri prudentiam ſatis ſuperque oſtendunt. *Primum* eſt, quod voluerit, ut teneræ ætati prima *Geometriæ* Elementa traderentur, quod ſane conſilium optimum eſt. Ita enim ingenium humanum mature acuitur, atque præparatur, ad graviora ſtudia rite intelligenda, accuratiſſimeque examinanda. Hæc efficiunt, ut *Logomachias* ma-

ture evitent Juvenes, neque omnia ſtatim quæ traduntur, credant. Commendarunt hoc ſtudium noſtra ætate Viri Ingenio & Eruditione Nobiliſſimi, *Lokius*, *Malebranche*, *Werenfelſius*, *Wolfius*, *Crouſazius*, aliique, & magis hoc neceſſarium eſt, quam figuras Syllogismorum ad digitos numerare poſſe. At non omnes Scholarum Moderatores hoc intelligere vel poſſunt, vel volunt. Multi *mathematicas diſciplinas* ita horrent, ut pueri *Spectra*. *Secundum* quod in hoc Viro laudandum exiſtumamus, eſt quod ſtudia quidem præclare excoluerit, ita tamen ut probitatis morum primam & præcipuam habuerit rationem. Multi Eruditi in eo communiter peccare ſolent, quod cum præcipuo quodam ſtudio unam atque alteram ſcientiam excolant, ea tamen plerumque, quæ ad mores pertinent, vel negligant, vel parum curent. Multos ex iis, qui humaniores, uti vocantur, Literas ſtudioſe pertractarunt, in hoc graviter impegiſſe, hiſtoria rerum inter Eruditos geſtarum abunde docet. Alii non tantum ea, quæ ad Ethicam pertinent, negligunt, ſed omnia alia ſtudia, quibus nunquam vacarunt, ſpernunt. Quicquid autem ſit de cultura hujus vel illius ſtudii, alienum certe a ratione eſt, velle immorari iis, quibus ingenii acumen & nominis fama paratur: negligere autem ea, quæ ad conſequendam mentis tranquillitatem & ſalutem facere poſſunt. Multi v. gr. Rabbinicis aut Antiquitatis ſtudiis inhiant, qui per omnem vitam vix unquam Compendium Ethicum evolverunt. Ita neſciunt mortales vera rerum pretia æſtimare. Neque dubium itaque, quin *Socrates* merito in hoc negotio ſingulare Sapientiæ ſuæ exhibuerit Specimen.

III.

III.

At redeamus ad Objectiones *Aristophanis*. *Secundum* crimen quod *Socrati* objecit est, quod is nonsolum *justum* & *injustum* perinde habuerit; Sed & quod pestilentissimum hunc errorem Adolescentibus instillaverit. Act. I. Sc. I. *Strepsiades* ita loquitur:

Οὗτοι διδασκουσ' ἀργυριον ἤν τις διδῷ
Λεγοντα νικαν και δικαια κἀδικα

- - - - *Hi*
Docent, si modo quis argentum illis det, hominem
Orantem caussas, æquum & iniquum vincere.

Et ne obscurum sit, quos intelligat *Phidippides* ait:

- - - τους ἀλαζονας
Τους ὠχριωντας, τους ἀνυποδητους λεγεις
Ὧν ὁ κακοδαιμων Σωκρατης και Χαιρεφων

Paulo post hæc verba ait Strepsiades:

Ἐινα παρ' αὐτοις φασιν ἀμφω τω λογω
Τον κρειττον ὁς τις ἐστι, και τον ἥττονα·
Τουτοιν τον ἑτερον τοιν λογοιν, τον ἥσσονα
Νικαν λεγοντα φασι τἀδικωτατα·
Ἢν οὖν μαθης μοι τον ἄδικον τουτον λογον·
Ἃ νυν ὀφειλω δια σε τουτων των χρεων
Οὐκ ἂν ἀποδοιην οὐδ' ἂν ὀβολον οὐδενι. i. e.

Ajunt penes illos esse sermonum duo
Genera: unum superius & inferius alterum.
Et ex his alterum sermonem, qui siet
Inferior, vincere perorando iniquissima:
Quod si ergo injustum hunc sermonem addiscas mihi
Horum ne obolum quidem cuiquam ego persolvero.

Infra inducitur *Philippides*, probaturus, jure posse Parentem *Strepsiadem* a se filio verberari, imo ἐν ἐινα παιν δικην; unde etiam Judices Athenienses ei objecerunt, quod esset τον ἥττω λογον κρειττω ποιων, και ἄλλυς ποιων. Vide cumprimis *Actum tertium. Scenam II.*

Quod si impactum hoc Crimen ex monumentis Veterum posset probari, actum esset de existimatione *Socratis*. Quid enim pestilentius excogitari posset, ad animos hominum pervertendos, & discordiarum semina spargenda hoc errore? sane hac ratione omnia Societatis vincula rumperentur, nec esset hospes ab hospite, frater a fratre tutus. At notissimum est, *Aristophanem* κωμωδειν. Is certe & alii ei similes Poëtæ, artem justum & injustum perinde habendi callent. Specimen hîc ante oculos habemus: novit rethores sui temporis de quavis re in utramque partem disputasse: hoc vero non tangit, sed innocentissimum Virum a crimine hoc alienissimum acerbissime perstringit. Quid autem hoc aliud est, quam τον ἥττω λογον κρειττω ποιειν? Sophistas autem hoc morbo tum temporis laborasse notum est; audiamus quædam testimonia. *Socrates* ipse apud *Platonem* in *Euthydemo* pag. 272. de iis ait: Ουτω δεινοι γεγονασιν ἐν τοις λογοις μαχεσθαι τε και ἐξελεγχειν το ἀει λεγομενον ὁμοιως, ἐαν τε ψευδος, ἐι τ' ἀληθες ἦ. i. e. *Tanta in dicendo facultate valent, ut & decertare, & id quod in medium adfertur refutare possent, seu verum sit, seu falsum:* De *Protagora* ait *Gellius* lib. 5. cap. 3. *Is tamen Protagoras insincerus quidem Philosophus, sed acerrimus Sophistarum fuit, pecuniam quippe ingentem, quum a discipulis accepisset annuam, pollicebatur, se id docere,*

re, quanam verborum industria caussa infirmior fieret fortior, quam rem græce ita dicebat τον ἥττω λογον κρειττω ποιειν. De *Gorgia Leontio* refert *Cicero libro 2. de Fin. De quacunque quæstione dicere solitum in conventu poscere quæstionem, id est jubere dicere, qua de re quis vellet audire. Audax*, addit *Cicero*, *negotium: dicerem impudens, nisi hoc institutum postea translatum ad Philosophos nostros esset. Sed & illum, quem nominavi & cæteros Sophistas, ut e Platone intelligi potest, lusos videmus a Socrate. Plutarchus quæst. Plat.* initio de hisce temporibus loquens ait: Και γαρ ὥσπερ ἐκ τυχης τοτε φοραν γενεσθαι συνεβη σοφιστων ἐν τη Ἑλλαδι, και τυτοις οἱ νεοι πολυτελυντες αργυριον οἰηματος ἐπληρυντο και δοξοσοφίας και λογων ζηλυ σχολην και διατριβας ἀπραγμονας ἐν ἐρισι και φιλοτιμιαις ἀγοντες, καλον δε και χρησιμον ὑδ' ὁτιυν. i. e. *Ea tempestate quasi fortuna quadam Sophistæ in Græcia proveniebant frequentes; quibus multa numerata pecunia implebantur adolescentes superbia, scientiæ opinione, studio disputandi, ita ut otiosi & inertes in rixis, & contentionibus ambitiosis tempus tererent.* Longe aliter de *Socrate* loquitur *Xenophon Memorab.* Lib. I. Cap. I. *quod ille semper de rebus humanis dissereret* τι δικαιον τι ἀδικον· *considerans quid pium esset, quid impium, quid honestum, quid turpe, quid justum, quid injustum.* De semet ipso loquens in *Apolog. apud Plat. pag.* 12. ait: ὑδεν γαρ ἀλλο πραττων ἐγω περιερχωμαι ἢ πειθων ὁμως και νεωτερυς και πρεσβυτερυς μητε σωματων ἐπιμελειθαι μητε χρηματων προτερον, μητε ἀλλυ τινος ὑτω σφοδρα ὡς της ψυχης, ὁπως ὡς ἀριςη ἐςαι λεγων ὁτι ὑκ ἐκ χρηματων ἡ ἀρετη γινεται, ἀλλ' ἐξ ἀρετης χρηματα, και τ' ἀλλα ἀγαθα τοις ἀνθρωποις ἁπαντα και ἰδια και δημοσια. Et quid opus pluribus verbis? Audiantur

Plato,

Plato, *Xenophon*, Veteres in universum omnes, qui præceptorum ipsius memores sunt. Impudentissime igitur calumniatus est Optimum Virum, *Aristophanes*. Hæc autem calumnia eo erat mordacior & virulentior, quod *Socrates* sua disputandi ratione, homines parum gnaros, in suspicionem hujus rei adduxit. Notum enim est, eum in congressu & *familiaribus Colloquiis* perpetua usum esse *Ironia*: solebat nimirum, ne eos, quibuscum disputabat, offenderet, perpetuam ignorantiam opinionum, de quibus agebatur, præ se ferre, & per varias quæstiones eos vel invitos ad erroris confessionem adducere, quod sane iis, qui non satis in hac re exercitati erant, suspicionem poterat injicere, eum utramque in partem disputando gloriam quærere, at quamvis forte unus vel alter literarum rudis in eam devenerit cogitationem; dubitandum tamen non est quin *Aristophanes* Vir haud indoctus, probe sciverit, quo animo hoc fecisset *Socrates*, cum in publicis conventibus, & in magna frequentia, de hac re disseret.

IV.

Possemus hic subsistere & ad tertiam objectionem examinandam progredi; Sed cum ante aliquot annos Vir Cl. P. D. *Huetius* in libello posthumo de imbecillitate ingenii humani, probare aggressus esset, *Socratem Scepticum* fuisse, audiendæ sunt, Viri D. rationes: loquitur autem pag. 105. ita: *Socrate ayant remarqué, que les Hommes ne scavent rien, il le declara hautement & fit profession de ne rien scavoir, & il crut, que ce fût par la qu'il merite l'eloge, qui lui fut donné par l'Oracle d'Apollon d'être le plus sage de tous les homes; Le souverain point*

de

de la Sagesse étant de reconoitre son Ignorance. Cum autem non ignoraret Eruditus Præsul, dissentientes ad consuetam Socrati Ironiam provocaturos ita respondet pag. 106. *quelques uns ont pretendu, qu'il ne parloit pas sincerement, lors qu'il tenoit ce langage, mais par Ironie ou par Modestie pour rabbatre la vanité des Sophistes, qui se vantoient follement de ne rien ignorer & d'etre toujours prets de discourir sur toutes sortes de matiére: Si cela eut été ainsi il n'eut perseveré si constament dans l'aveu public, qu'il faisoit de son ignorance, principalement, lors qu'il parloit a ses amis, & a des gens graves & serieux & lors qu'il n'y avoit nulle occasion de decrier les Sophistes. Il n'eut pas examiné toutes choses comme il avoit coutume de faire conformement à cette doctrine, & il n'eut pas donné une si fausse interpretation, & si contraire a ses sentiments, a l'Oracle, qui avoit rendu temoinage a sa Sagesse:* ita *Huetius.*

Respondemus, verum esse, *Socratem* non semel dixisse se nihil scire. At quæritur utrum hæc propositio ita sit intelligenda, ut ea denotare voluerit *Socrates*, plane nullum dari Veritatis Criterium, an vero per modestiam, & respectu habito ad Eruditos sui temporis ita fuerit locutus. Posterius nobis vero similius videtur Prius: non item. Rationes sunt sequentes: *Primo* ubique *Socrates* hunc esse Sophistarum morem contendit, ut nihil certi definientes, utramque in partem sine ullo certo fundamento disputent. Legatur integer Dialogus *Platonis Euthydemus*, in quo Sophistas ob id reprehendit, quod si in eodem hæsisset luto, qua fronte tandem alios reprehendere potuisset? 2. ex ipsa lectione *Platonis* & *Xenophontis* constat,

constat, eum in rebus moralibus certitudinem admisisse. Ita demonstravit existentiam Numinis, ejus Omniscientiam, Providentiam, de quo, cum Religionem ipsius examini submittemus, prolixius agemus. Agnovit dari leges naturales, & discrimen esse intrinsecum inter justum, & injustum. En locum ex *Xenoph.* Lib. 4. p. 508. *Itaque ego o Hippia idem dico justum, atque legibus obtemperare, quod si tu aliter sentias profer; at Hippias recte neque mihi secus de justo est ut sentiam. Non scriptas autem quasdam o Hippia cognovisti esse leges? has, inquit, quæ quidem ubivis locorum similiter habentur, putasne tu igitur eas esse ab Hominibus latas? At id quonam pacto, cum neque in unum omnes convenire possint, neque unius sint linguæ? quos igitur tu putas has leges tulisse? Ego quidem Deos putem hominibus easdem dedisse leges, nam Lex quidem apud omnes homines una est, ut Deos colas, & ut Parentes item honores ubique jubet lex, ait: & hoc inquit, neque Parentibus licere commisceri cum liberis nec liberis cum Parentibus. Non mihi videtur o Socrates ista esse divina lex. Quidni? quoniam inquit Hippias sentio quosdam esse ejus transgressores. Respondet Socrates equidem cætera permulta transgrediuntur, sed suppliciis afficiuntur, qui a Diis impositas leges transgrediuntur, quæ quidem nullo modo homines effugere possunt, veluti, qui ab hominibus positas transgrediuntur, tum quod lateant, pœnam effugiunt, tum quod vi superant. &c. &c.* Hic locus ut innumera taceam satis ostendit, *Socratem* credidisse dari quasdam leges divinas ratiocinatione sola colligendas, easque vel pœnam, vel præmium sequi. De his utramque in partem methodo Scepticorum non disputavit. Neque credidit cum iis, nullum dari inter justum & injustum discrimen,

crimen, ſed earum legum vinculum ab exiſtentia, & voluntate Numinis prudenter repetit. Hinc in *Eutyphrone* apud *Platonem* p. 8. ait: *Neminem quærere vel dubitare, quin is, qui alium interfecerit, injuſtitiam commiſerit, de circumſtantiis tantum dubia oriri:* verba græca ita ſonant: Ἀνθρωπων - - ἠδη τινος ἠκουσας ἀμφισβητουντος ὡς τον ἀδικως ἀποκτεινοντα, ἢ ἀλλο ἀδικως τι ποιουντα ὁτιουν, ὃ δει διδοναι δικην - - - ἀλλ' ἐκεινο ἰσως ἀμφιβητουσι το τις ἐστι ὁ ἀδικων, και τι δρων και ποτε. Unde *Illuſtris Vir* hypotheſeos defendendæ nimio abreptus fuiſſe videtur ſtudio. Neque tamen diffitendum, eum teſtem pro ſe *Ciceronem* citare qui *Acad. Quæſt.* Lib. 4. Sect. 74. ſub perſona Philoſophi Academiæ novæ addicti, ita ait: *Parmenides, Xenophanes, minus bonis quanquam verſibus, ſed tamen illis verſibus increpant eorum arrogantiam quaſi irati, qui cum ſciri nihil poſſit, audeant ſe ſcire dicere. Et ab his ajebas removendum Socratem & Platonem. Cur? an de ullis citius poſſum dicere? vixiſſe cum his equidem videor: ita multi ſermones perſcripti ſunt, e quibus dubitari non poſſit, quin Socrati viſum nihil poſſe ſciri. Excepit unum tantum, ſcire ſe, nihil ſe ſcire:* Reſpondemus ad h. l. *primo* obſervandum hominem loqui, qui ſimili errore deluſus veteres quosvis Scepticos fuiſſe probare ſuſtinuit. Sect. XV. ejusdem libri *Socratem* & *Platonem* e numero Scepticorum eximit *Cicero.* Imo *Acad. Quæſt.* Lib. I. Sect. 15. præclare explicat qua ratione illud nihil ſcire intelleexerit: *Socrates inquit, in omnibus fere ſermonibus, qui ab iis, qui illum audierunt perſcripti varie copioſe ſunt, ita disputat, ut nihil affirmet ipſe, refellat alios: nihil ſe ſcire dicat niſi id ipſum, eoque præſtare cæteris, quod illi, quæ neſciant, ſcire ſe putent; ipſe ſe nihil*

ſcire,

scire, id unum sciat: ob eamque rem se arbitrari ab Apolline omnium sapientissimum esse dictum, quod hæc esset una omnis Sapientia non arbitrari sese scire, quod nesciat. Hæc ultima verba satis declarant, quo sensu dixerit *Socrates* se nihil scire: nimirum tanquam *prudens Philosophus* animadvertebat cognitionem nostram arctis esse circumscriptam limitibus, atque adeo ineptos eos esse, qui ob qualemcunque cognitionem rerum altos gerunt spiritus. (2.) neque existimandum, si quando *Socrates* apud *Platonem* cumprimis dubitanter loquitur, universalem eum ἐποχὴν adprobare. *Plato* tortuoso dicendi genere usus sine dubio prouti e re sua esse putavit, induxit loquentem *Socratem.* (3.) tandem ex universa *Philosophiæ Socraticæ* ratione & indole esset demonstrandum, quod aut aperte *Scepticismum* defenderit, aut saltem ita sermonem semper instituerit, uti palam constet, eum non credidisse dari certum aliquod veritatis Criterium. Hoc autem vix ex veterum monumentis certo poterit probari. Nullus autem dubito, quin singularis illa ratiocinandi methodus, qua usus est, in caussa fuerit hujus suspicionis: interim in ipsa ratiocinationis ejus methodo haud pauca adsunt vestigia, sententiæ quam defendimus: ita *Xenoph.* libro 4. ait: *cum ipse aliquid oratione percurrebat, per ea progrediebatur, quæ maxime essent in confesso, quod esse hunc modum tutum existumaret ratiocinandi. Itaque cum aliquid dicebat omnium maxime quos ego novi Auditores ut adsentirentur efficiebat, si ea, de quibus ei conveniebat cum eo quicum colloquebatur, essent vera, tum vero juxta hanc methodum vera & recta erat ratiocinatio, sin minus argumentatio, quæ a Dialecticis ad Hominem vocatur, cujus interdum major*

jor est efficacia quam veræ demonstrationis. Scio quid oppositurus sit *Illustris Præsul*: nimirum concedet, Socratem ex iis concludere, quæ sibi ad adversariis concessum iri, animadvertisset; at quæri, utrum hæc ipsa, quæ concedebantur, ab ipso pro immotæ veritatis principiis habita fuerint nec ne. Respondemus autem non pauca dari vestigia, ex quibus pateat, eum, ea in ratiocinando præstruxisse fundamenta, quæ pro certis ipsemet habuit. Ex. gr. apud *Xenoph.* Lib. 2. pag. 464. occurrit colloquium, quod habuit cum filio suo *Lamprocle* minus æquo animo acerba convicia matris ferente. Quærit igitur ex filio, utrum existumet, ingratum animum esse peccatum; quod cum concessisset filius, ostendit, eum graviter peccaturum Deosque & homines iratos habiturum, si matrem iræ impetum non sustinentem, minus coleret. Apparet ex hoc, fundamenti loco posuisse *Socratem*; ingratum hominem contra legem agere. Quamvis autem hæc propositio non sit ex veritatibus primo primis, ut ita dicam, petita; tamen est ex propositione certissima, evidentissimaque, quæ non minus videtur certa, quam illa Geometrarum, omnes anguli trianguli simul sumti, æquales sunt duobus rectis: quæ itidem ex certissimis axiomatibus constat. Neque insuper, quod tamen contendit *Huetius*, credibile est, *Socratem* in familiaribus semper colloquiis ita locuturum fuisse, ut perpetuam sectari videretur σκεψιν. Certe in *Xenophontis OEconomico* non semel deposita εἰρωνευομενος persona sine ambagibus animi sui profert cogitata, id quod supra de Ignorantiæ confessione ex *Ciceronis* interpretatione audivimus, constat. Idem confirmat *Plato* in *Theæteto* dicens:

Κινδυνευει τω ὀντι ὁ Θεος σοφος ἐιναι, και ἐν τω χρησμω τυτω τυτο λεγειν, ὁτι ἡ ἀνθρωπινη σοφια ὀλιγυ τινος ἀξια ἐστι και ὑδενος. Και φαινεται τυτο λεγειν τον Σωκρατην προσκεχρηθαι δε τω ἐμω ὀνοματι, ἐμε παραδειγμα ποιυμενος. Ὡσπερ ἀν ἐιποι ὁτι ὑτος ὑμων, ὦ ἀνθρωποι, σοφοτατος ἐστιν ὁστις ὡσπερ Σωκρατης ἐγνωκεν οτι ὑδενος ἀξιος ἐστι τη ἀληθεια προς σοφιαν. i. e. *Solum ergo Deum esse vere sapientem, & in Oraculo illo hoc dicere putabat, humanam Sapientiam parvi, imo nihili pendendam esse; quod vero Socratem dixisset, usum esse suo nomine, & Exempli instar ipsum protulisse; quasi dixisset: Is demum vestrum ô Homines, sapientissimus est, qui ut Socrates, intellexit, se revera nullius esse pretii, ad Sapientiam quod attinet.* Confer J. *Clericum Sylv. philolog.* p. 194. Atque hæc de *Scepticismo Socratis* sufficiunt. (*)

V.

Transeamus ad tertiam *Aristophanis* objectionem, seu Calumniam potius audiendam: objicit *Socrati* quod discipulos pecunia emungere soleat.

Act. I. sc. I.

Ὀυτοι

(*) Addendum hisce: *Socratem*, dum de Ignorantia nostra locutus est, ut plurimum ad quæstiones physicas respexisse. Notum enim est Præceptores, quibus usus est Vir Summus, ut plurimum de origine adspectabilis mundi disseruisse, neque tamen certi quid attulisse. Notum insuper *Socratem* cum *Heraclito* credidisse, corpora in perpetuo fuisse fluxu, atque adeo perpetuæ mutationi esse obnoxia.

Ὗτοι διδασκεσ', ἀργυριον ἢν τις διδω,
Λεγοντα νικαν και δικαια κἀδικα.

Hinc *Strepsiades* cum *Socrate* colloquens, inquit; Μισθον δ' ὁντιν' ἂν πραττη μ', ὀμεμαι σοι καταθησειν τους Θεους, *mercedem me dare quamcunque pactus fueris testor Deos.* Ad verba v. 98. *Scholiastes* hæc habet: Και τουτο ψευδος, διαβολης χαριν. Ὀυδεις μισθον ἐτελει Σωκρατει. Ἐπει ἐκεινος ἐφασκε μηδεν ἐιδεναι. Διοπερ και ὑπο Πυθιου σοφος ἐκριθη. Τουτο γαρ αὑτου πρωτον ἐκρινεν ἐιναι σοφον. Το γνωρισαι ὁτι μηδεν ὀιδε. Πως ὀν αν μισθον ἐπραττετο παρα των συνοντων ὁ λεγων περι αὑτου ὁτι ὀδεν ὀιδα. Quam vera hæc sint, ex antecedentibus patet, neque etiam si verum esset, recta esset defensio. Hinc rectissime D. *Küsterus* ad hæc Scholiastis; *Male rationem concludit Scholiastes, si hoc solo argumento, quod Socrates dixerit se nihil scire, evinci posse putat, eum malam mercedem a discipulis suis exegisse, utpote qui nihil haberet, quod eos docere posset. Nam docendi utique & instituendi sunt Juvenes, antequam ratione scire possint, se nihil scire. Docta quippe hæc ignorantia est, ad quam ut perveniatur, & disciplina & multarum rerum scientia opus est. Nimirum sapiens cum dicit se nihil scire; scientiam suam cum tota rerum natura comparat, cujus tantam esse immensitatem videt, ut scientiæ suæ modulum cum ea collatum ne puncti quidem vicem obtinere facile intelligat. Eadem scientia magna est, & suspicienda, si comparetur cum captu vel potius ignorantia & falsa opinione aliorum hominum, qui ob hoc ipsum, quod revera nihil sciant,*

nec unquam cogitatione sua arctissimos Sensuum limites transcenderunt, multa vel potius omnia se scire putant. Ita rectissime *Küsterus.* At ut directe Calumniatorem aggrediamur, dicimus nihil magis a moribus *Socratis* alienum fuisse, quam hoc. Hinc illam μισθαρνικην apud *Platonem* sæpissime exagitat, ut in *Euthydemo* pag. 304. aperte de *Sophistis* ait *Socrates*, quod Comicus objicit διδαξαι τον ἐθελοντα ἀργυριον δοναι. Apud *Xenoph.* memorab. Cap. 2. Sect. 7. de *Socrate.* Ἐθαυμαζε δε αν τις ἀρετην ἐπαγγελλομενος, ἀργυριον πραττοιτο, *mirum ipsi videbatur eum, qui virtutem profiteretur, pecuniam exigere.* Notum est illud Colloquium, quod habuit cum *Antiphone*, ipsum reprehendente, quod mercedem non postularet: confert eos, qui mercede accepta disciplinas alios docent, cum formosis puellis, stupro corporis elegantiam formæ aliis communicantibus, se vero cum eleganti puella virtutis amore Viro probo nubenti. Tandem etiam accedit *Laërtius* lib. 2. dicens: μισθον τε ὀδενα ἐισεπραξετο *mercedem nullam exigebat, nempe a discipulis, quem antea dum in Officina lapidaria adhuc ageret, stipes ad usum vitæ necessarias cepisse, idem dixerat Laërtius.* Imo tantum aberat, ut accepisset a discipulis pecuniam, ut etiam dona ab amicis & divitibus oblata respueret: testatur id *Ælianus* Var. Hist. 9. cujus verba latine tantum dabo. *Alcibiades ambitione quadam munificus complura magnaque dona Socrati dono misit. Cum ergo Xantippe miraretur donorum amplitudinem, & ea cuperet accipere, dixit Socrates, quin & nos certemus liberalitate cum Alcibiade.*

de, & ea quæ ab ipso mittuntur non capiamus ad declarandam & nostram animi magnitudinem. Hinc *Alcibiades* ipse in Convivio ait; *Socratem* difficilius pecuniis quam *Ajacem* ferro domari posse. Eum autem morem servabat *Socrates*, ne Sophistas pecuniæ studio deditos, imitaretur, & quod innoxia naturæ desideria sequens, paucis esset contentus vitæ adminiculis. Hoc ultimum testatur *Xenoph. Mem.* Lib. I. *Nam usque adeo*, inquit, *frugalis erat, ut haud sciam num quis lucrum tam exiguum labore suo faceret quod non alendo Socrati sufficeret. Quippe Cibi tantum sumebat, quantum jucunde comederet. Ad eam sic paratus accedebat, ut si desiderium obsoniorum ei esset. Etiam quivis potus ei gratus erat, propterea quod non biberet, nisi sitiret. Si vero nonnunquam invitatus ad cœnam vellet accedere, tum id, quod difficillimum est, plurimis, cavere scilicet ne quis se repleat ulterius quam commodum sit, ipse perquam facile cavebat. Illis autem qui hoc facere non possunt, auctor erat, ab iis, ut sibi caverent, quæ suadent, ut tametsi quis non esuriat, nihilominus tamen edat, ac non sitiens bibat.* Quod si tamen *Socrates*, qua erat paupertate, vel maxime mercedem oblatam accepisset, ut vitam toleraret, atque sustentaret facilius, an dignus fuisset, ut tanta verborum acrimonia eum exciperet Comicus aliquis, quorum mos est, muscarum instar, culinas sectari, & aliena vivere quadra? quid si nostris temporibus vixisset *Aristophanes*, quo plerique docentes ita pecuniæ inhiant, ut vel ob hoc unum ad literas animum adjunxisse videantur? Utinam adolescentuli nunquam grandi pretio difficiles emerent nugas! at de his jam quidem nos non agimus.

VI.

Pervenimus tandem ad quartam eamque gravissimam calumniam. Contendit *Poëta* Philosophum nostrum *Numen tollere*, *Deos patrios* rejicere, & *novos Deos* introducere. Act. 3. Sc. I. *Strepsiades:*

Ecce autem, ecce Jovem Olympium; quæ insania
Te isthac ætate credere, esse aliquem Jovem.
Ph. *Quid tu isthoc rides quod verum est?* St. *quia video*
Te esse puerum, & sapere Senum deliria.
Ph. *Quid est.* St. *Jurastin' modo nunc Jovem?*
Ph. *Equidem.* St. *Viden ergo quam bonum sit discere?*
Ah mi Phidippide, non, non est Jupiter.
Ph. *Quis ergo alius?* St. *Turbo imperat expulso Jove.*
Ph. *Papæ, quas tu nugas agis?* St. *Atqui isthuc scias*
Ita se habere. Ph. *Quis hoc dicit?* St. *Noster Socrates.*
Et Chærepho, qui novit passus pulicum.

Denuo eodem loco *Socrates* ad *Strepsiadem* μη λη-ρησης, ὅν ἐστι Ζευς. Act. V. Scena III. ait: *Strepsiades:*

Me miserum & stupidum; quantum insanivi modo
Quod Socrati credens, abjeci omnes Deos.

Act. I. Scen. 4. & sequentibus objicit *Socrati*, quod *solas nubes* pro Diis habeat; fulmina, tonitrua, aliaque insolita cœli φαινομενα, nubium casu cadentium & in se irruentium motui adscribendo. Unde patet *Aristophanem* non tantum eum spreti cultus publice recepti impugnare; sed simul tueri velle, eum omnis Religionis hostem esse. Vide Act. I. Scen. IV. ibi *Strepsiades:*

Sed

Sed quæso unde ignitum illud fulmen decidit? hoc doceas me. Nam feriens nos & frigore percellit & amburit: & æquus Juppiter hoc ipsum in perjuros celsa jaculatur ab arce. SO. *Et quomodo (tu fatue & Lunatice qui Saturnia oles) si perjuros fulmine plectit, quomodo non etiam ille Simonem atque Theorum, atque Cleonymum eodem sacro percutit igni? quandoquidem supra modum & illi perjuri: sed in ædem ipse suam furit & concutit, aut excelsa cacumina Suni aut rigidas quercus. Quid ab his patitur? numnam pejerat ilex?* In sequentibus clarius adhuc loquitur *Strepsiades, edoctus scilicet a Strepsiade* ita *Socrates: Ergo jam nihil aliud Deum esse credes numina præter hæc nostra Chaos, Nubes, & Linguam tria primordia rerum.* St. *Imo aliis Diis ne loquar ego quidem (licet offerar ipsis obviam) neque sacrificem, neque litem, neque thus ingeram in aras.* Verbo de effectibus, quos solent edere nubes, tonitrua, loquitur, vel loquentem potius inducit *Socratem* Comicus uti solent illi, qui prorsus omnem Numinis & existentiam & providentiam rejicere solent. Vide *Illustris Spanhemii Observat.* ad Act. I. Sc. 4. Adde ejusdem notas ad v. 125. *Pluti*, ubi alia loca ex *Æschylo* adducit, ex quibus omnibus patet, *Aristophanem* voluisse ostendere, *Socratem* sacra & profana perinde habere, licet *Plato* & *Xenophon* in eo potius caussam ipsius tueantur, quod non neglexerit aut publice proscripserit Deos patrios.

VII.

Juvat igitur hæc omnia diligenti submittere examini atque dispicere, utrum Numen omne sustulerit *Socrates.* Apud *Xenoph.* Lib. 4. pag. 503. edit. Bas. *existentiam* & *Providentiam* Numinis aper-

te fatetur: ita enim ex versione *Bessarionis* loquitur *Socrates: Dic mihi o Euthydeme, venitne tibi unquam in mentem, quomodo diligenter omnia Dii immortales, quibus indigeant homines, crearunt?* Ac ille. *Non ædepol ait. Non scis, inquit, quod cum luce egeamus, hanc Dii nobis præbuerunt? ita ait mehercle: quæ si non esset, nihil inter nos & cæcos interesset, quod ad oculos quidem attinet. Atqui cum quiete etiam indigeamus, noctem nobis, quietis optimum tempus fecerunt. Hoc igitur, inquit, omnino gratiarum actionem meretur. Sol vero cum lucidus sit horas diei cæteraque omnia nobis declarat. In nocte vero cum ipsa tenebrosa sit, stellas in cœlo fixerunt, per quas horis noctis nobis notificatis, multa, quæ oportet, agimus. Ita est, ait. Ac luna quidem non modo noctis, sed etiam mensis partes nobis manifestat. Vehementer ait. Quod autem cum nutrimento nobis opus esset, inquit, hoc e terra nobis Dii produxere, ac tempora ad istud congrua præbuere, quæ nonsolum quibus indigemus multa atque diversa, sed etiam quibus delectaremur, afferrent. Quid tibi videtur? Magnæ, ait esse, Clementiæ. Quod autem aquam quoque nobis rem pretiosam præbuerunt, plantis ad augmentum una cum terra aptissimam, nobis cum aliis simul cibariis nutrimentum, quæ cum misceatur alimentis, parabiliora, utiliora ac delectabiliora ea facit: & quoniam plurimum ejus indigemus eam suppeditat nobis abundantissimam? & hoc ait, Providentiæ est. Quod autem ignem, inquit, nobis dederunt, frigus arcentem, tenebras dissolventem, ad omnem artem omniaque utilitatis gratia hominum facienda cooperantem? nihil enim illorum, ut uno verbo dicam, quæ ad vitam humanam utilia sunt, homines absque igne faciunt. Excellentis Bonitatis est, ait, atque clementiæ. Quod autem Sol cum hyemale solstitium attingat, ad nos rursus acce-*

accedit, fructuum hos quidem maturans, hos deficcans, quorum videlicet tempus præteriit: & cum hæc agat non propius venit, sed cavens ne si plus quam oporteat nos calefaciat, nobis afferat nocumentum, regreditur: cumque iterum ibi fuerit, ubi nobis etiam manifestum est, si longius aberraret frigore congelaremur, rursus mutatus nobis adpropinquat, in eaque parte cœli versatur, ubi quammaxime nobis prosit? ædepol, ait, hæc omnia videntur hominum gratia facta esse. Quod autem cum manifestum sit non potuisse nos sufferre nec æstum, nec frigora, si repente venerint, tam paulatim ad nos accedit sol, tamque paulatim a nobis recedit, ut in utrisque contrariis constitutis nos lateat? Ego quidem ait Euthydemus, hoc nunc cogito, ne non sit aliquod iis opus, præterquam ut de hominibus curam habeant. Hoc autem solum me impedit, quod etiam cetera animantia participant his. Ad hæc Socrates: Nonne manifestum est, inquit, hæc etiam pro hominibus gigni atque educari? quod enim aliud animal tot fruitur bonis a capris, porcis, bobus, equis, asinis, ceteris animantibus, quot homines? Mihi quidem videtur quod plurimis bonis ab istis, quam a plantis fruuntur. Nutriuntur namque, atque pecuniam exigunt, non minus ab istis, quam ab illis. Multique hominum his quidem, quæ a terra gignuntur, non utuntur in cibum: a pecudum vero lacte, caseo ac carnibus nutriti vivunt. Omnes autem cicurantes & domantes utilia animalia, utuntur eis, ut cooperatoribus & in aliis multis. Concedo tibi hoc etiam ait. Video namque illa quoque, quæ nobis sunt fortiora, tam subjecta hominibus effici, ut eis, ut volunt, utantur. Quod autem cum multa diversaque sint bona atque utilia, Sensus hominibus crearunt ad singula congruos, per quos omnia sentiamus: quodque rationem nobis largiti sunt, qua cogitaremus

ac memoria teneremus, quæ ſentimus, quidque nobis conducat, reperiremus, multos modos inveniremus, quibus bonis quidem frueremur, mala vero depelleremus. Et ad hæc linguam nobis præbuerunt, per quam omnia bona alter alteri communicaremus, docendo, leges ferendo, Rempublicam gubernando: videntur profecto o Socrates magnam hominum curam Dii habere. Ita inſignis ille Philoſophus *Socrates.* Sane utitur hic argumento Philoſophus noſter, quod nonſolum urgentiſſimum eſt; ſed quorumvis, etiam ſimpliciorum captui attemperatum, nimirum *ab ordine*, & *finibus Univerſi.* Solent equidem accuratiores ævi noſtri Philoſophi, quædam axiomata & propoſitiones præmittere, antequam argumento illo utantur; nullus autem dubito, quin *Socrates*, qua erat inſigni mentis perſpicacia, ſuppoſuerit, poſtulata illa, quæ recentiores ſolent præmittere, ab *Euthydemo* concedi. Admiremur autem hic inſignem Viri prudentiam, quod ſubtilioribus argumentis poſthabitis, ea propoſuerit, quæ ingenio humano quammaxime ſunt attemperata atque convenientia, requirunt enim argumenta illa, uti in Scholis appellantur, metaphyſica, homines qui attentiſſime ſingulas ideas, propoſitiones, atque nexum earum perpendunt, quorum exiguus inter homines numerus eſt. Saltem in eo longe prudentior diſcipulis *Carteſii* erat, qui ubique, etiam in compendiis Theologiæ, ubi minime neceſſe erat, duo illa argumenta ab idea Dei petita in medium proferunt; quæ uti ſunt valde ſubtilia & ex multis aliis propoſitionibus elicita; ita minime apta ſunt, ad ſoli-

dam

dam persuasionem circa gravissimum hoc caput, ingenerandam; ut non dicam, de quo tamen jam non agitur, falsa esse, saltem omnium qui de hisce meditantur confessione, multis dubiis obnoxia. Observandum insuper *Socratem* hîc voce *Deorum*, non *Dei* uti; sine dubio quia noluit offendere discipulorum animos, atque sensim sensimque ad hanc veritatem inculcandam procedendum existumavit. Ut non dicam, quod difficile esse existimaverit, de Deo aliquid certi asserere. Notum est *Platonem* in *Timæo* pag. 526. dixisse: Τον Ποιητην και Πατερα τȣ παντος ευρειν τε εργον, και ευροντα εις παντας αδυνατον λεγειν. Rectene autem fecerit nec ne, *Socrates*, quod majori Zelo compulsus non fuerit ad salutarem illam propositionem tuendam & defendendam, jam quidem non quærimus. Certe si *Euthydemus*, & qui præsentes erant, ratiocinari potuere, sine magno labore sentire poterant, quid animo premeret *Socrates*. Adsunt præterea in *Platonis* dialogis non pauca vestigia contemtæ Opinionis, publice de Diis receptæ. In *Eutyphrone* inducit *Plato Eutyphronem*, nescio quem, quasi Patrem capitis accusaret, factumque hoc suum nefarium exemplo *Jovis*, qui vincula *Saturno* injecerat eumque exsecuerat, defenderet. Quod cum *Eutyphro* dixisset, addidisletque ideo quosdam sibi indignari, quod patris esset accusator: qui tamen id, quod *Saturno* fecerat *Jupiter*, non improbarent, qua in re a semetipsis dissentirent; respondet *Socrates*, *se ea de caussa reum factum, quod cum talia quispiam de Diis diceret, moleste ferret:* ἀρα γε τȣτ' ἐστιν ȣ ἑνεκα την γραφην φευγω, ὁτι τα τοιαυτα δυχερως πως αποδεχομαι.

δεχομαι. In ſequentibus etiam oſtendit, ſe fabulis Græcorum de Diis fidem non habuiſſe, cum mirabundus ſic interrogat *Eutyphronem; an ergo bellum putas Diis eſſe revera inter ſe, & graves inimicitias, & pugnas, & alia hujusmodi multa, qualia dicuntur a Poëtis & bonis Scriptoribus? His cum alia nobis templa imaginibus ſunt variegata, tum etiam in magnis Panathenaicis peplum ejusmodi picturis plenum in arcem fertur. Verane hæc eſſe dicimus o Eutyphron?* Και πολεμον ἀρα ἡγη συ ἐιναι τω Ὀνλι ἐν τοις Θεοις προς ἀλληλους, και ἐχθρας δειναις και μαχας, και ἀλλα τοιαυλα πολλα, ὁια λεγεται ὑπο των Ποιηλων και ὑπο των ἀγαθων γραφεων; τα τε ἀλλα Ἱερα ἡμιν καλαπεποικιλλαι, και δη και τοις μεγαλοις Παναθηναιοις ὁ πεπλος μεςος των τοιθλων ποικιλμαλων ἀναφερεται ἐις την ἀκροπολην. Ταυλα ἀληθη φωμεν ἐιναι ὦ Ἐυθυφρον. Hinc ipſe *Plutarchus de placit. Philoſoph.* Lib. I. cap. 7. *Socratis* & *Platonis* de Deo ſententiam exponens ſine ambagibus quid ſenſerint, aperit, dicens: Σωκρατης και Πλατων το ἑν το μονοφυες, και αὐτοφυες, το μοναδικον, το ὀντως ἀγαθον. Παντα δε ταυτα των ὀνοματων ἐις τον νθν σπευδει, νθς ἐν ὁ Θεος χωριςον ἐιδος, τθτεςι το ἀμιγες πασης ὑλης μηδενι παθητω συμπεπλεγμενον. i. e. *Socrates & Plato unum ſingularis & per ſe ſubſiſtentis naturæ ac ſolitarium, revera bonum; omnia autem hæc nomina ad mentem referuntur. Mens ergo eſt Deus, ſpecies ſeparata, hoc eſt ſincera, ab omni materiæ miſtura; nec ulli rei, quæ pati aliquid poſſit, implicita.* Idem *Socrates* citato *Xenophontis* loco, probat, Deum *inconſpicuum* eſſe,

esse, nec minus tamen colendum. pag. 505. *Quod igitur Dii sint, hominumque habeant curam, tu quoque o Euthydeme cognosces, si non exspectes quousque Deorum videris formas. Satis namque erit, opera eorum considerando colere ac honorare Deos. Cogita autem quod ipsimet etiam Dii eo modo se nobis ostendunt. Nam & alteri Dii, cum omnia nobis bona præbeant, nihil horum tamen nobis palam visi largiuntur. Ille quoque qui totum orbem ordinat atque continet, in quo omnia honesta bonaque sunt, quique cum semper eis utamur, semper nihilominus recentia, sana & immortalia ea nobis dat citius, quam homo cogitet, & absque defectu nobis ministrat, hic maxima quidem intelligitur operans, hoc vero totum gubernans invisibilis nobis est.* Et paulo infra. *Atqui hominis etiam anima, si quid aliud humanum, natura divina participat. Nam illam in nobis dominari manifestum est, videtur autem minime. Quæ cum quis consideret non negligat invisibilia oportet, sed ex illis quæ fiunt, potentia eorum cognita, honore Deos prosequatur.* Observandum heic loci *Socratem* Deum omnium rerum Auctorem distinguere a Diis. Atque adeo interdum sententiam suam clarius, quam alibi, exponere. Ratiocinatur hic eodem modo, quo usus est *Paulus Apostolus* ad Rom. I. Τα γαρ ἀορατα αὐτȣ ἀπο κτισεως κοσμȣ τοις ποιημασι νοȣμενα καθορᾶται. Concessit porro *Socrates*, dari leges quasdam divinas omnibus in universum hominibus præscriptas. Probat hoc *Xenoph.* locus pag. 508. supra Sect. IV. a nobis adductus.

Preces

Preces, quas ad Deos fundebat, & quas inculcabat aliis peragendas, singularem ingenii bonitatem præ se ferunt. pag. 450. ait *Xenophon:* Καὶ ἐυχεῖο δε προς τȣς Θεȣς ἁπλως τ' ἀγαθα διδοναι, ὡς τȣς Θεȣς καλλιςα ἐιδοῖας ὁποια ἀγαθα ἐςι, τȣς δε ἐυχομενȣς χρυσιον, ἢ ἀργυριον ἢ τυραννιδα, ἢ ἀλλο τι των τοιȣτων, ȣδεν διαφορον ἐνομιζεν ἐυχεσθαι, ἢ ἐι κυβειαν, ἢ μαχην, ἢ ἀλλο τι ἐυχοιτο των φανερως ἀδηλων ὁπως ἀποβησοῖτο. i. e. *Orabat autem Deos simpliciter bona præstare, tanquam optime Dii quænam nobis bona sint scirent. Qui vero aurum, aut argentum, aut tyrannidem aut quippiam hujusmodi a Diis orando petebant, illos simile quid opinabatur orare, ac si ludum taxillorum aut prælium, aut aliquid orassent, cujus incertus exitus esset.* Eodem libro pag. 452. egregie divinæ Providentiæ laudes ebuccinat. *Dicam vero* inquit *Xenophon, quæ quondam eum de Numine cum Aristodemo, qui parvus cognominabatur, audieram disputantem. Cum enim eum consideraret nec Diis sacrificantem, nec divinatione usum, quin in contemtu habentem ac deridentem illos, qui ea faciebant. Dic mihi Aristodeme inquit, sunt ulli hominum, quos ut sapientes admiraris?* ita *esse respondet. At ille: expone nobis nomina inquit: In versuum ego compositione Homerum quammaxime sum admiratus, in dityrambo Melanippidem: in Tragœdia Sophoclem: in arte statuaria Polycletum: in pictura Zeuxin. Utrum autem Socrates ait, illi tibi videntur magis admirandi esse, qui insipientia & immobilia simulacra operantur, an illi, qui animalia scientia & mobilia? multo per Jovem* inquit,

qui

qui animalia faciant præsertim si non sorte, sed cogitatione hæc fiant. Illorum vero quæ incerta sunt ad quem finem tendant, quæque manifeste in utilitatem cedunt hominibus, utra fortunæ, ac utra judicas rationis & cogitationis opera esse? Quid vero non tibi videtur, qui principio homines fecit, utiliter eis sensus tribuisse, per quos unumquodque sentirent? oculos ut visibilia videant, aures ut audibilia audiant. Sic etiam de iis, quæ odore sentiuntur, quorum nulla esset utilitas, si non additæ nobis nares fuissent. Dulcium etiam & acutorum quis nobis esset sensus, si non fuisset nobis lingua data, judex illorum? & ad hæc non videtur tibi hoc etiam Providentiæ opus fuisse, quod cum visus imbecillis esset, palpebris eum circumvallare, quæ cum opus fuerit uti visu, aperiuntur, in somno vero clauduntur? Ut vero ne venti nocere possint, pilos palpebrarum, quasi decoloratorium ac supercilia eminentia super oculos imposuit, ne qui descendit a capite sudor noceat. Quod autem aures suscipiunt quidem omnes voces, nunquam autem implentur, dentiumque anteriores quidem omnibus animalibus tales constructi sunt, ut secare possint, molares autem, ut ab illis cibum incisum susceptum molere valeant. Ac os, per quod animalia ea, quæ capiunt immittunt in ventrem, penes oculos naresque situm est. Turpium vero ac fœtidarum rerum, quæ projicienda sunt, illorum inquam conductus retro construxit, ac regionem eis tribuit, quam longinquam a sensibus. Hæc omnia cum tanta Providentia facta, dubitas an fortunæ, an rationis sint? Non per Jovem inquit: quin ita consideranti mihi, videntur

tur hæc omnia sapientissimi Creatoris, animantibusque affecti opus quoddam fuisse. Eadem pagina asserit, Deum esse laudandum quod admirabili artificio mentem corpusque formaverit. *Aristodemus* dixit: *non negligo ego Deum o Socrates, inquit, sed arbitror, eum majorem esse, quam ut indigeat meo cultu, immo Socrates, ait, quanto tibi major esse videtur, tanto magis colendus atque adorandus est. Scias o Socrates, inquit, quod si arbitrarer Deos hominum habere curam non negligerem eos. Et cur ait non opinaris eos de nobis curare, cum videas eos primum quidem solum hominem animalium rectum creasse, (quod id efficit, ut multa providere possit magisque respicere quæ supra se sunt ac minus laborare) visumque, & aures ac os dedisse? deinde aliis quidem gradientibus pedes solum præstasse, qui ad ambulandum conferunt: solum homini manus quoque addidisse, quibus plura operatur, propter quæ feliciores sumus cæteris animantibus? at linguam cum cætera animalia habeant, solam humanam talem fecisse, ut modo hanc, modo illam partem Oris tangat, ac vocem articulet, alterque alteri, quæcunque velit significet. Non vero satis habuerunt de corpore nostro curasse: sed quod majus est, animum quoque quam optimum homini immiserunt. Cujus namque alterius animalis animus, primum quidem cognoverat maximarum optimarumque rerum Creatores Deos esse? quod vero aliud genus præter Homines Deos colit? aut quæ anima accomodatior humana est vel ad famem præcavendam vel sitim, frigora, æstus, aut morbis obviandum, aut robur exercitatione consequendum, aut ad doctrinam percipiendum, laborandum, aut quæcunque vel viderit vel audiverit perdoctusque fuerit, memoria retinendum? An non tibi omnino perspicuum est, quasi Deos inter cætera animalia homines vivere ipsa natura omnibus aliis corporeque*

poreque animaque præstantes? nec enim si corpus haberet bovis, mentem autem hominis, quæcunque voluisset agere potuisset, nec illa, quæ cum manus habeant, amentia sint, aliquid plus habent, tu vero cum utrumque optimum a Diis habeas, non arbitraris, eos tui curam habere? Quando ergo, aut cum quid faciant, putabis eos pro te curare? an cum Consiliarios tibi mittant, quemadmodum tu ais eos mittere debere, ac instruant, quid agendum, quidve non agendum sit? Et paucis interjectis: *Disce o optime, quod tua etiam insita mens, quemadmodum velit, tuum corpus gubernat. Itaque opinandum est, illam etiam, quæ totam continet Sapientiam, quemadmodum sibi placitum est, sic omnia gubernare. Num putas, tuum quidem oculum posse ad multa usque passuum millia pervenire, divinum autem oculum impossibile esse simul totum conspicere? aut tuam quidem animam de his quæ apud diversas regiones geruntur, aut Athenis aut in Sicilia, sive apud Ægyptios, posse cogitare, Prudentiam vero divinam omnia simul non posse curare? nempe, si quemadmodum cum gratum hominibus facias, facile eos qui gratum tibi faciunt cognoscere potes: cumque consilium petas, quinam prudentes sint haud ignoras: sic etiam Diis grata faciens experientiam capere velis, si qui eorum consulerent, quæ incerta hominibus sunt, scies eos profecto tales esse, ut simul omnia viderent ac audirent, & ubique adessent, simulque omnium curam haberent. Itaque* (ita addit Xenophon) *mihi videtur cum hæc diceret, suis Auditoribus persuadere, non modo cum ab hominibus videantur ab injustis & turpibus & impiis rebus abstinere, sed non minus cum in solitudine essent: cum certo tenerent, nihil eorum quæ agerent, Deos latere.* Ita *Xenophon.* Quam præclara hæc sint, & ad hominem rectæ rationis capacem, virtutis-

que ſtudioſum ad recte vivendum apta, nemo non videt. Quid de *mentis immortalitate* ſenſerit notiſſimum eſt. Hinc inde in *Æſchinis* Dialogis, *Platonis Phædone*, *Gorgia*, de hoc argumento agit. Unum tantum atque alterum addam teſtimonium. In *Dialogo* tertio *Æſchinis*, qui agit de morte, poſtquam ex mente veterum Græcorum de ſtatu hominum bonorum & malorum poſt mortem locutus eſſet: ita ait pag. 117. edit. *Clerici*: *Hæc quidem audivi a Gobria; tu Axioche judicium feres: ego enim ratione adductus hoc unum certo ſcio, animam omnem eſſe immortalem. Hæc vero, etiam cum ex hoc loco migravit, eſt ſine triſtitia. Itaque ſive infra, ſive ſupra, beatum te eſſe oportet, qui pie vixiſti. Pudet me tibi quicquam dicere o Socrates, tantopere enim abſum a metu mortis, ut jam amore ejus tenear: ita me hic ſermo, quaſi etiam cœleſtis permovit. Jam vitam deſpicio migraturus quippe in meliorem domum.* In *Phædone* Sect. 46. ait: *Hæc igitur eo modo ſe habere, ut ego narravi, non decet Virum judicio præditum adfirmare. Attamen vel hæc, vel talia quædam eſſe circa animos noſtros eorumque habitationes, quandoquidem animum immortalem eſſe liquet, hoc adſerere & decere mihi videtur & dignum eſſe ſic rem habere putantem periclitari.* Taceo alia loca, quæ Viri D. collegerunt. Vide quæ congeſſit *Witſius* Miſcell. Tom. 2. p. 686. de *Juſtificatione ex mente Gentilium*. Scio Virum Optimum non ſemper eadem cum confidentia loqui de hoc graviſſimo argumento: neque mirum eſt, ſi cogitemus, quo tempore vixerit, & quæ dubia ratio ſola ſuppeditare poſſit. Interim ſi omnia loca, in quibus de hoc argumento egit, conferamus, patebit, ſummum virum credidiſſe maxime probabile eſſe, mentem

corpori

corpori ſuperſuturam, atque Deum recte & male factorum rationem habiturum. Evidentia *mathematica* hîc locum non habet. Sufficit maxima *probabilitas*. Quæ quin in animo *Socratis* radices egerit, nullus dubito. Nihil jam dicam de egregiis præceptis ad recte vivendum mirum quantum facientibus: quæ adferre poſſem contra *Ariſtophanem*, quæque a *Stanlæo*, *Clerico*, *Charpentier*, aliisque dudum collecta ſunt. At hæc mihi ſufficere videntur ad defendendum incomparabilem Philoſophum. Mirum autem eſt, nonſolum *Ariſtophanem* impuriſſimum & dicaciſſimum nebulonem; ſed & Patrem aliquem Eccleſiæ, quos tamen veritatis amantiſſimos eſſe oporteret, peſſime de Optimo Viro judicaſſe. Factum hoc eſt a *Lactantio* Oratore quidem populari, ſed veritatis non admodum ſemper ſtudioſo. Is *Lib.* 3. Sect. 20. pag. 356. edit. *Walchii* ita rethoricatur: *Aliquid ergo Socrates habuit cordis humani, qui cum intelligeret, hæc non poſſe inveniri, ab ejusmodi quæſtionibus ſe removit, vereorque ne in eò ſolo. Multa enim ſunt ejus, non modo laude indigna, ſed etiam reprehenſione digniſſima, in quibus fuit ſuorum ſimillimus. Ex his unum eligam, quod ab omnibus ſit probatum. Celebre hoc Proverbium Socrates habuit: Quod ſupra nos, nihil ad nos. Procumbamus igitur in terram, & manus nobis ad præclara opera datas convertamus in pedes. Nihil ad nos cœlum, ad cujus contemplationem ſumus excitati, nihil denique lex ipſa pertineat. Certe victus noſtri cauſſa de cœlo eſt. Quod ſi hoc ſenſit, non eſſe de rebus cœleſtibus disputandum, ne illorum quidem rationem potuit comprehendere, quæ ſub pedibus habebat. Quid ergo? num erravit in verbis? veriſimile non eſt; ſed nimirum id ſenſit, quod locutus eſt, Religioni ini-*

 nime

nime serviendum. Quod si aperte diceret, nemo pateretur. Quis enim non sentiat hunc mundum tam mirabili ratione perfectum aliqua Providentia gubernari? quandoquidem nihil est, quod possit sine ullo Moderatore consistere. Sic domus ab habitatore deserta dilabitur: navis sine Gubernatore abit pessum: & corpus relictum ab anima defluit: nedum putemus tantam istam molem aut construi sine artifice aut stare tam diu sine Rectore potuisse. Ita *Lactantius:* breviter ad hanc cavillatoriam Orationem respondemus, noluisse bonum Patrem, ut solent homines disputaces, *Socratem* nostrum intelligere, ut Eloquentiam suam & ubertatem dicendi ostentare possit. Dubium non est, quin probe sciverit, quo sensu hoc usitatum usurpaverit Proverbium: Erat enim in Philosophorum veterum Scriptis non parum versatus. Quod si hoc intellexit a calumniæ crimine absolvi non potest, inter Patres Ecclesiæ licet relatus. Quid autem magis a Viro honesto, præsertim sanctissimæ disciplinæ alumno, procul esse debet, quam innocentes calumniis proscindere? Si quis inter Christianos hoc proverbio usus fuisset, atque a Philosopho nequissimus ille sensus tributus esset, bone Deus! quos clamores sustulisset disertissimus Pater? quot pagellas querelis & virulentis castigationibus implesset? at cum Pater Ecclesiæ hoc dicat *mendacium*, si Diis placet, in *veritatem* scilicet mutatur. Nullus dubito, quin Philosophiæ Socraticæ gnari & studiosi a Religionis Christianæ Professoribus alienum habituri fuissent animum, si percepissent, quam inique agatur cum Philosophorum excellentissimo. Intellexisse autem *Lactantium* proverbium *Socratis*, non solum patere videtur ex *Invectiva*, quam in *Cicero-*

nem

nem habuit Lib. 2. Sect. 3. Sed vel maxime ex accusatione *Anaxagoræ*. Is enim dixit se cœli solisque videndi gratia vivere, quod *loquacissimus Pater* ita interpretatur, ac si dixisset, se unice ad jugem astrorum contemplationem factum esse. Ita mentem *Anaxagoræ* & *Socratis* male accipit & quidem studio. Adeo verum est illud *Comici*, *nihil tam bene dictum, quin male narrando possit depravarier.*

VIII.

Antequam *Socratem* dimittamus, juvat paululum ab itinere recedere, atque unum, & alterum, quod ipsum, ejusque Religionem attinet, adjicere. Audivimus quam præclare de Numine senserit Optimus Vir; cognitum insuper, atque perspectum quanta vitæ puritate, modestia, continentia ad finem usque vitæ ante omnes alios Philosophos eluxerit. Hinc factum, ut non semel de salute *Socratis* post hanc vitam accepta, Viri Docti ultro citroque disseruerint. Liceat & mihi libere animi cogitata proponere, non studio disputandi, aut quenquam offendendi, sed exercitationis gratia. Notum est in diversa abire Eruditos circa statum Gentilium post mortem. Quidam omnes in universum Gentiles Religionis Christianæ cognitione destitutos *orco addicunt*. Sunt qui nihil *temere definire* volunt, existimantes rem omnem æquissimo totius Universi Judici permittendam. Alii denique putant, probabiles adesse rationes, quibus inducti credamus, *Socratem* a Deo post mortem dignam meritis remunerationem accepisse, aut ut rectius dicam, Deum gratiam ei fecisse, erroresque, quos parum cavet natura humana, condonasse, propter insignem animi bonitatem,

qua per universum vitæ curriculum eluxit. Notum multos ex Patribus, & emendatorum Sacrorum Antistitibus postremam amplexos esse sententiam. Ex recentioribus aliud agendo duos deprehendi, qui benigne satis de eo circa hanc materiam judicant: T. *Faber* in Notis ad *Lucianum* Tom. 2. pag. 589. Edit. *Grævii* ait: hoc ausim asserere:

Si quis morte obita sensus tellure sub ima est
Socratici gaudent Manes & grandior umbra
Ambulat Elysium, tanti Scriptoris honore.

Joannes vero *Clericus Sylv. philolog.* cap. 3. p. 207. ita mentem pandit suam: *Cum nulla voluntatis suæ indicia ei, aut aliis Græcis, patefecisset Deus: mirum non est eum dubitasse, & adquievisse in moribus receptis, dum aliud nihil melius inveniret. Immo vero mirum est, tam multa ab eo, sine Revelatione, de Deo eximia dici potuisse. In Dialogo ante memorato, egregie, quamvis dissimulanter, ne offenderet Athenienses, docet, satius multo esse Numini permittere delectum eorum, quæ nobis conveniunt, cum nesciamus quid utile nobis futurum esset; quam ea petere, quæ nobis, si a Numine concedantur, sint exitialia futura. Quo quid dici melius possit hac de re, me nescire fateor. Coluit ergo unum Deum Summum, multosque inferiores, sub nominibus usu consecratis, & quidem cum animo, tum ritibus patriis, quam optime potuit. Quomodo verum Numen hæc facta & dicta ejus interpretatum sit, quodve judicium de iis tulerit, Dei est aperire, non meum: sed malim cum Clem. Alexandrino, & aliis veteribus Christianis, benignius sentire de Optimo & Doctissimo totius Græciæ Viro, quam graviorem sententiam ferre: tacente præsertim ejusmodi de rebus divi-*

na

na Revelatione. Hactenus *Doctissimus Clericus.* Dicam mox, quid occasione horum verborum inter me & amicum disputatum sit, postquam hoc unum præmonuero: Nimirum præstare, si Viri Docti de *propria sua salute* potius, quam de *aliorum* soliciti sint; multa enim requiruntur ad probitatem vitæ consequendam, omniaque impedimenta, quæ in vitæ nostræ curriculo occurrere solent, removenda. Interim minus errare eos credo, qui ex amore proximi benigne de aliis judicant, quam qui nullo habito discrimine, quemvis condemnare solent. Dicam igitur cum venia B. *Lectoris*, non quid verum certumque sit; sed quid non prorsus improbabile de hoc argumento dici possit, salvo meliore judicio. (*) Convenit me aliquando amicus atque me in lectione *Memorabilium Socratis* occupatum esse deprehendit. Inter alia dixi me mirifice hoc Scripto capi, atque inter eos esse qui maximi faciant *Socratem.* Magnus fuit, inquit ille, Vir *Socrates*; Sed si Sacris Literis credimus, una cum aliis Revelationis luce destitutis misere cum Philosophia sua periit. Prælegebam illi ante citata *Clerici* verba, & quærebam, quid de iis sentiret: Respondit, mirum non esse, tam benigne de *Socrate* sentire *Clericum.* Notum enim esse, *Arminii* Sectatores minus recte de hoc argumento sentire. Scripturam omnes Gentiles in universum a regno Dei proscribere; notum esse locum *Apostoli* Act. IV. addebat, si

(*) Vide Dissertat. D. de *Beaumarchois* Nob. *Steele* libello, cujus titulus: *Le Heros chrétien* adjectam.

Socrates ſalvatus fuerit, fruſtra *Servatorem* ad emendandum genus humanum in terris comparuiſſe, quod tamen rectiſſimis Religionis Chriſtianæ principiis contrarium: neminem eſſe, qui leges per rationem mortalibus præſcriptas præſtare poſſit, quod tamen S. Literæ ubique poſtulent &c. &c. Tum ego, nolo inquam *Clerici* ſententiam pertinaciter defendere; ſed tecum quæ veriſimilia mihi in hoc negotio, ſiquidem vacivas præbere volueris aures, videntur, communicare: ille annuere & petere, ut libere in medium proferam animi ſenſa: tum ego, permitte quæſo, ut quædam præmittam antequam quæſtionem ipſam attingam. Suppono itaque primum, *Socratem* ita vixiſſe, atque ita de religione ſentiſſe, uti Veteres fere in univerſum omnes, *Xenophon* cumprimis, atque *Plato* ediſſeruerunt. 2.) Si *Clericus* cæterique, qui benigne ſatis judicarunt de ſtatu *Socratis* poſt mortem, errarunt, non tamen eorum ſententia videtur exagitanda: cum enim tam magnifice de Dei miſericordia & benevolentia, qua univerſum Genus humanum proſequitur, ſentiant, ut exiſtiment, ſalvis illis virtutibus, vix contrarium dici poſſe; patet eos optimo fine hæc tueri. Solemus quotidie pro cathedra de mortuis, quorum tamen vitæ improbitas cunctis nota fuit, benigne ſentire, quod nemo improbat; & ſi qui ſunt, quibus hoc minus prudenter actum videtur, dicere ſolemus, de mortuis nonniſi bene. 3. Nollem equidem quæ de *Socrate* a *Clerico* dicta ſunt ad omnes in univerſum Gentiles extendere: cum autem contendas, omnes, qui a Sacris Chriſtianorum alieni ſunt, ſalutem conſequi non poſſe, in genere etiam hanc quæſtionem explicabo, ita tamen, ut a te melius de hac controverſia in-

ſtrui

ſtrui cupiam. Ego vero licet aliter ſentiam, lubens ad dicta tua attendam. Incipe igitur ſi moleſtum non eſt. A. Incipiam. Concedes mihi, omnes, qui ratione ſua recte utuntur, ſine profunda quadam meditatione deprehendere, Deum eſſe Auctorem Univerſi; Eum toti Univerſitati rerum proſpicere; Eum bonum, juſtum, ſanctum eſſe; Eum velle, ut homines ad leges ſuas, rectæ ratiocinationis ope explicandas, vitam ſuam univerſam componant. Hæc omnia ego liberaliter dicebam concedo, ſed quid inde? Ex eo igitur mea opinione ſequitur, omnes quotquot cognoſcendarum illarum legum capaces ſunt, obligari, ad Deum *pro viribus* amandum, colendum; ſequitur, eos oportere credere, Optimum illud Numen præmiis bonos, pœnis autem malos adfecturum. At obligatio illa vana foret, imo duriſſima, ſi certum eſſet, neminem illas leges obſervare poſſe, aut, ſi ſervaverit, fruſtra eſſe: ab una parte cuncti obligarentur ad ſervanda præcepta Religionis Naturalis, atque jure exiſtimarent cultores Numinis mercedem qualemcunque exſpectare poſſe; ab altera tamen parte ita finxiſſet hominem Deus, ut ea præſtare non poſſet. Quis autem talia de Benefico Numine credat? Omnis obligatio ſupponit, eum qui obligatur, officium, quod injungitur, facere poſſe. Si Magiſtratus a nobis poſtularet, ut avium inſtar aëra trajiceremus, cum tamen pulchre noſſet, nos inſtrumentis ad volandum deſtitutos, omnes crederent, eum generi humano illudere, ſimile (abſit hoc ab Optimo Numine) de Deo eſſet dicendum. *Secundo* ſi impoſſibile plane eſt, ut Homines Religionis Chriſtianæ ignari præcepta legis Naturalis

ſervare poſſint, ſequitur neceſſario, omnes Gentiles eſſe ἀπολογητοὺς ſeu ut clarius loquar, ſequitur illis nulla ratione, quod facere neglexerunt, imputari poſſe. At Paulus Apoſtolus ait, legem naturæ ipſis datam, ut ſint ἀναπολογητοι. Falſum igitur videtur, quod tanquam certum ponis: profecto ſi nullus Gentilium adhibita etiam omni diligentia, quæ in hominem virtutis amantem cadere poteſt, præcepta illa præſtare poteſt, cauſſa non obſervatæ legis non in ipſis quærenda eſt, ſed in voluntate ipſius Legislatoris. Loquimur de iis, quibus revelatio divina nunquam obtigit, & qui, ſi vel maxime voluiſſent præceptis illius inſtrui, non potuere. Conſcientiam tuam conteſtor, ut adfirmes ſine ambagibus, utrum hæc cum Optimi Numinis Natura conſiſtere ulla ratione poſſint. 3.) Deus ex tua ſententia minus ſapienter mundum ſeu homines potius adminiſtrare videretur. Longe maxima orbis pars Religionis Chriſtianæ ignara eſt. Omnes tamen homines conſervat, omnibus bonis cumulat. Vitam rationemque concedit; idem, qui nos colluſtrat, iis etiam oritur ſol: quem in finem tandem hæc omnia facit? num ideo tandem, ut ſciant, ſolem dari, ut edant, bibant? vel ut ſciant dari Numen Optimum Excellentiſſimumque, at tale tamen, quod adhibitis omnibus mentis viribus conciliari non poſſit? minime, inquit, hoc eum fit in finem; ſed ut in ejus admirationem rapiantur; ut eum colant & ament. At ego, inquam ſeria non eſt illa voluntas, nec certa conſequentia; ſi impoſſibile eſt ut unquam finem quem intendere ais Deum, obtinere poſſit. Si ſeria vero eſt, aliter judicare non poſſum, quam Deum vel ideo

tot

tot bonis universos mortales mactare ut obtineat, quod intendit; id est, ut homines ipso opere ad præcepta sua observanda inducantur. Quod ipsum denuo supponit, Deum his ipsis beneficiis nonsolum serio ad religionis cultum invitare; sed & homines omnes ad hæc attendentes, voluntati Dei obtemperare saltem posse. Observandum denique est 4.) loco, magnum esse discrimen inter Dei Bonitatem, Misericordiam & inter Justitiam ipsius. Potest Deus immerentem beneficiis adficere, & majora dare, quam meritus est. Nihil agit Deus quod suæ naturæ & virtutibus suis contrarium sit: at justitia ipsius atteritur, si dicatur, eum, aut majoribus pœnis adficere quenquam, quam meritus est; aut punire eum, quem legem nulla ratione, si maxime vellet, præstare posse, pulcherrime novit. Quod si igitur Deus Gentiles quosdam, pro viribus Deum, quem cognoverunt, colentes, æternis præmiis adficit, licet talia ac tanta non meritos; ostendit Benevolentiam suam insignem. Si vero æterno exitio addicit homines, qui plura præstare non poterant, nunquam conciliabis hoc cum Bonitate quam in O. M. Deo omnes cummaxime suspicimus. Tum *ille*. Facile concedo hominem Gentilem salvum fieri posse per infinitam Dei Misericordiam, si omnia Religionis Naturalis præcepta servaret; at posse quenquam singula præstare & ratio & revelatio repugnat: ratio docet neminem esse perfectum: optimum illum, qui minimis urgeatur erroribus: Revelatio ait, hominem natura corruptum & impotentem ad actiones suas legi divinæ convenienter instituendas: Deum ex toto animo, omnibus viribus, ex toto corde amandum:

at

at hoc a nemine unquam præſtitum fuiſſe conſtat. At, audi ego inquam, quid ad hæc reponere potuiſſet *Clericus*: nimirum cum duplex ſit quæſtio una *juris*, *altera facti*, nimirum utrum quis præcepta Juris Nat. ſervare poſſit, & hoc poſito, utrum actu ipſo ſervaverit vel præſtiterit, quæ lex illa poſtulat. Quod ad quæſtionem *facti* attinet, illa reſpectu noſtri ἄλυτος eſſe videtur. Deus enim ſolus ſcit, quid hic vel ille præſtiterit, quibus gradibus cognitionis rerum divinarum fuerit inſtructus, utrum occaſionem habuerit ingenium excolendi &c.

Quod ſi tamen adſint præclara & fide digna teſtimonia hunc vel illum ad rectæ rationis regulas, quantum imbecillitas humana patitur, vixiſſe, cauſſam non video cur dubitem de favore Dei in hunc hominem. At novi quid reſponſurus ſis. Provocabis partim ad legem illam Dei, *Deut.* VI. extantem, de Deo ex toto animo, totis viribus amando; partim ad obligationem omnibus creaturis ratione præditis impoſitam, cunctas cogitationes & omnia voluntatis decreta, ad nutum Numinis componendi; nihil eorum omittendi, quæ ad virtutis perpetuum exercitium pertinent, nihil committendi, quod præceptis Dei contrarium ſit. At nec hæc ita ſunt comparata, ut inferant, quod contendis. Quod locum citatum ex *Deuteronomio* ſpectat, nihil videtur ex eo colligi poſſe, quam Deum ardentiſſime eſſe amandum; qui amor, ut ipſius ad h. l. *Clerici* verbis utar, ſitus eſt, in ea adfectione animi, qua ita Deo obſequentes ſumus, ut nulla re ad negligendas aut perfringendas ejus leges ſcientes & pruden-

tes

tes nos adduci patiamur. Atque is est demum verus amor Dei, qui se constanti obsequio prodit, ut ipse docet *Moses* infra cap. X. 12. XI. 1. Lege domi eruditas meditationes *Grotii ad Matth. XXII.* v. 37. neque quicquam ad rem facit cumulatio verborum: ostenderunt enim Viri Eruditi multorum exemplorum inductione, nil nisi intensum studium illa repetitione significari. Quod ad alterum spectat, concedo, Deum ab homine postulare intensissimum amorem, voluntatemque, omnibus præceptis, quæ injunxit, obediendi; nego tamen Deum hæc absolute velle, sub pœna æterni exitii; seu ut clarius loquar, nego Deum æterno supplicio addicturum homines propter imbecillitates humanæ naturæ, peccata quotidianæ incursionis, aut ob errores, quos parum cavet natura humana; sed ob vitia tantum, & habitus in iis contractos. Ratio est, quia in idea omnis creaturæ labilitas, ut ita dicam, includitur. Deus igitur ab homine absolutam, & nulla unquam vitiorum labe contaminatam vitæ puritatem postulare non potest, per æquitatem suam; licet sanctitas ipsius postulet, ut ad normam perfectissimæ vivendi rationis actiones suas componant homines. Hæc duo invicem non pugnant. Deus vult, ut omnes in virtutis studio perfectum aliquod Exemplar sibi proponant; & quantum possunt, illud imitentur; Idem tamen imbecillitatis humanæ naturæ probe gnarus, de hoc unice solicitus est, ut dispiciat, quantum quisque pro viribus suis contulerit, ad id, quod præscriptum est, præstandum, vel non præstandum. Quod si igitur hic vel ille Gentilis Deum quantum potuit, coluit, neque consuetudine quadam

dam prava habitum contraxit male agendi, Bonitas, Æquitas & Misericordia Dei suadent, ut dicamus, Deum ei propitium post mortem futurum, quod si putes non adeo perspicue hæc ex præceptis rationis patere, quod equidem quantum satis est, constare arbitror, demonstrare tamen non poteris, nolle Deum ob infinitam ὑπεροχὴν meriti Christi Gentilibus quibusdam ignoscere. Neque certe locus Act. IV. quem cum Theologis aliis multis in sententiæ tuæ præsidium adferre soles, obest opinioni meæ. Si enim antecedentia & consequentia, immo totius sermonis scopum perpendas, deprehendes, Apostolum hoc unum velle, neminem, cui Religio Christiana innotuit, alia ratione veræ felicitatis compotem futurum, quam per viam, quam ostendit Jesus Christus: loquitur de iis, qui eo tempore vixerunt, quo radii lucis divinæ per Christum quaqua versum sparsæ sunt; non autem de iis, qui diu ante quam hoc beneficium mundo contigerat, vixerunt. Neque sequitur, quod contendis, ita Christum frustra in terris adparuisse; aut homines quibus religio Christi nota est, ad normam rationis vivendo salutem consequi posse. Scis me non monente, quam lucem Christiana Religio attulerit mortalibus; haud ignoras deploratissimum Judæorum & Gentilium statum ante tempora Christi; nosti quot Gentes post adventum Christi & Apostolorum publicam Evangelii prædicationem Idololatriæ valedixerint, & sanctissimam disciplinam ad finem usque vitæ defenderint; Nosti opus fuisse insolitis mediis desperato morbo medicinam adferendi. Hæc omnia cum facta sint non sine mirabili successu, num dici potest, Christum

ſum fruſtra in terris adparuiſſe, quod hic vel ille Gentilis, multo labore & incredibili virtutis amore, per infinitam Miſericordiam ſalutem difficulter obtinere potuit? pauci ſane erunt, inter Gentiles, quantum novimus, qui cum *Socrate* comparari poſſunt. Rari nantes in gurgite vaſto. Difficile mentem attollere poterant ad lucem, qui in tantis verſabantur tenebris; Religio publice recepta adeo erat inepta, ut qui ſingulari ingenii bonitate præditi non fuerunt, vix eluctari potuerint. Poſt allatam autem lucem Evangelii omnia recte vivendi præſidia abunde adſunt. Stultum igitur eſſet credere, licitum eſſe, poſtquam Deus majorem attulit lucem, ſecundum debiles rationis ſcintillas actiones ſuas componere. Non poſſent tales ingrati homines Deo placere. Exemplo rem illuſtrabo. Præceptor aliquis diſcipulum amat, ſi pro ætate & captu in litteris proficit; neque omnes fluxæ ætatis errores acerbe notat; quando autem eſt adultiore ætate atque præſtantioribus literis imbutus, non contentus eſſet Præceptor, ſi contemtis melioribus illis, in rudimentis vellet hærere, ſed poſtulat, ut eum animum gerat, eo amore literarum ardeat, qualem & confirmata ætas, & altiorum ſcientiarum præcellentia jure ſuo poſtulant. Exemplum hoc transfer ad Deum & videbis, quam nihil valeat objectio eorum, qui dicunt, ſi unus vel alter ex Gentilibus Revelationis luce deſtitutis ſalutem conſequi potuerunt; ſequi, fruſtra Revelationem ſuperadditam, aut eos, qui tanti beneficii compotes facti ſunt, Revelationem impune negligere poſſe. Idem eſſet ac ſi quis diceret, ſole opus non eſſe; poſtquam ope accenſæ lucernæ noctu aliquando negotia no-

ſtra

ſtra peragere potuimus. Tandem velim te obſervare infinitos eſſe, ut felicitatis poſt mortem obtinendæ, ita & pœnæ malis infligendæ gradus, quos ſolus Deus omniſcius determinare poteſt. Pro cognitionis, occaſionis, &c. circumſtantiis, quæ inter homines in infinitum, ut ita dicam variant, Deus cum hominibus aget. In domo Optimi hujus Patris ſunt infinitæ manſiones, diverſis hominibus locum bene vivendi conceſſuræ. Damnatorum ſimul gradus erunt infiniti: a minimo ad ſupremum peccatorum, omnes æquitatem Judicis ſentient. Verbo nulla erit creatura, quæ olim cum adſcriptus pœnæ Dies venerit, adfirmare poterit, Deum inique cum ea egisſe, quod tamen multæ, (abſit blaſphemia) dicere poſſent, ſi absque ſpe veniæ, orco addicerentur, licet pro cognitionis, & virium modulo, virtutem excoluiſſent. Unde concludo tandem, judicium Joh. *Clerici*, neque *temerarium*, aut a *ratione alienum* videri. Certe ſi mores, vitam, præcepta Socratis contemplamur, diffiteri haud poterimus, Virum fuiſſe ingenio præcellentiſſimo & morum probitate quammaxime conſpicuum. A *Max. Tyrio Diſſert.* 39. vocatur Φιλοσοφος την ἐπιλνδευσιν, πενης την τυχην, δεινος την φυσιν, ἀγαθος ἐιπειν, συνετος νοησαι, ἀγρυπνος καὶ νηφαλιος καὶ ὁσιος μηδεν ἐικη μηδὲ ἐργον πραξαι μηδε ἐιπειν λογον. Omnes quinetiam ad virtutis amorem incitabat, omniaque boni Civis officia præſtitit. Notabile autem, quod ipſe *Socrates* agnoverit eum, qui Deum pro viribus coluerit, eum propitium & faventem habiturum. Cum enim *Euthydemus* p. 505. dixiſſet. *Quod equidem o Socrates nec parum negligam Deos, hoc certe ſcio: doleo vero quod mihi*

vide-

videtur, nullum hominum unquam beneficiis Deorum condignas retribuere gratias posse. Non est propterea dolendum ait o Eythydeme. Vides namque Delphicum Deum interrogantibus, quonam modo quisquam Diis gratum faciat, respondentem, Lege Civitatis. Lex vero ubique talis est profecto, ut juxta facultates quisque Deos sacrificiis placet. Quo itaque pacto aut melius, aut magis pie Deos quisquam honorare possit, quam eo modo quo ipsi præcipiunt? Oportet igitur non prætermisso quoquam possibili, (quicunque enim id facit negligit Deos) hoc modo Deos honorare sperareque maxima Bona ab ipsis. Quis namque compos Mentis a quoquam alio majora speraret, quam a Diis, qui maxime nobis prodesse possunt? Hæc vero sperare ab eis illum oportet, qui eis placet: Ille vero eis placebit, qui quammaxime illis obediat. Ita *Socrates.* Atque is *Colloquii nostri finis* fuit. *Amicus* hic mihi non quidem adsensus est, adfirmavit tamen se hanc materiam accuratiori examini subjecturum. (*)

(*) Legi nuper Viri Reverendi & Doctiss. A. F. *Ortmanni* libellum non sine voluptate. Inscriptio est: *Betrachtungen über die Gleichgültigkeit gegen die unterschiedenen Arten der Religion.* Is pag. 137. hanc movet quæstionem: *Kan man alle Menschen verdammen, welche nicht von der wahren Religion sind? Und ist es nicht gar zu strenge geurtheilt, und der Gerechtigkeit und Liebe Gottes zu nahe getretten, wenn man meynt, daß alle Menschen, welche doch zum theil das Erkenntniß und die Fähigkeit nicht haben, bloß deßwegen sollen verlohren gehen, weil sie nicht die wahre Religion gehabt?* Ad hanc quæstionem ita respon-

IX.

Quamvis autem Præstantissimo Philosopho injuriam maximam illatam putem, quod ab Athenienſi

---

det: *Es giebt eine Art Unwiſſenheit, welche ganz unſchuldig iſt. Das iſt, wenn ein Menſch ſich in ſolchen Umſtänden befindet, in welchen er weder Fähigkeit noch Gelegenheit hat, zur Erkenntniß der Wahrheit zu kommen. Kurz, wo es ihm nach allen Umſtänden der Menſchlichkeit unmöglich iſt, die Wahrheit des Erkenntniſſes zu finden, ſo wird ſein Irrthum nicht verdammlich ſeyn. Wir finden vielmehr in der Vernunfft und Schrifft gegründet, daß Gott einen jeden Menſchen über alles dasjenige zur Rechenſchafft ziehen werde, welches ſeinem beſten Wiſſen und ſeinem beſten Vermögen gemäß iſt. Die Straffgerechtigkeit wird in der Zurechnung und dem Urtheil nur ſo weit gehen, als die Schuld der Vergehung und der Vermögenheit des Menſchen gegründet iſt. Und nimmermehr vvird die Gerechtigkeit Gottes das von einem Menſchen foderen, vvas er nicht empfangen hat. Dieſes alles iſt klar genug. Allein vvie vveit ein jeder Menſch, oder ganze Völker, in dieſer Schuld des Irrthums ſind, das iſt auch nur dem allvviſſenden Gott bekannt. Und darum kan er auch nur alleine darüber Richter ſeyn: Und folglich müſſen vvir Menſchen in der Zueignung dieſes Sazes unſer Urtheil ſo vvohl in Anſehung der Verdammniß als der Seeligkeit zurükhalten, und dieſes Gott, der aller Welt Richter iſt, überlaſſen. Ich bin völlig überzeugt, daß ein blinder Heide, der von ſeiner Jugend an keinen ſonderlichen Unterricht gehabt hat, und all ſein möglichſtes Nachdenken gebraucht, und nach ſeiner möglichſten Erkenntniß und Vermögen Gott geehret, und Got-*

nienſi Magiſtratu in carcerem conjectus, atque coactus fuerit cicutam bibere; non tamen puta-

---

tesforcht und Gerechtigkeit geübet, viel Erbarmung und Gnade zu hoffen habe: Und ſo urtheile ich von allen Menſchen, vvelche in gleichen Umſtänden ſind. Ich ſchlieſſe aber in dieſen Umſtänden noch lang nicht alle Heiden ein. Denn vvelche nur irgend Gott erkannt haben, und ihn dennoch nicht geehret als Gott, die vverden keine Entſchuldigung für die Blindheit ihrer Erkentniß haben. So lange denen Heiden das Evangelium noch nicht bekannt vvar, ſo lang vverden ſie nach dem Geſäze der natürlichen Religion gerichtet vverden. Huic adjungo Viri pl. Reverendi & Clariſſimi F. W. *Sackii* judicium de hoc argumento, quod extat parte VII. libri præſtantiſſimi, cujus Inſcriptio: *Vertheidigter Glaube der Chriſten.* Verba ita ſonant: *Man findet zvvar vvürklich, daß diejenigen vvenigen Weiſen unter den alten Heiden, vvelche die Werke der Schöpfung und ihr eignes Herz hauptſächlich zu Vorvvürffen ihrer Philoſophie machten, und dahero beydes eine richtigere Erkenntniß von dem alleinigen Gott und Schöpfer der Welt, und mehr Einſicht von ihrem eigenen verdorbenen Zuſtande erlangten, dadurch auch ſchon mehr zubereitet, und fähig gevveſen vvären, die Offenbarung eines Erlöſers beydes zu verſtehen und mit Freuden anzunehmen.* Socrates (Plato in Alcib. II.) *erkennt ſo gar die Nothvvendigkeit einer von Gott zu ſendenden Perſon, um von der beſten Weiſe ihm zu dienen und zu gefallen mit Gevviſsheit unterrichtet zu vverden, und iſt ganz bereit, alles zu thun, vvas dieſelbe ihm vorſchreiben vvürde, damit er beſſer vverden könnte, als er von Natur ſey.*

verim eum *excusandum* quod accusatus *non responderit.* Secus autem sentiunt veteres & recentiores; quo jure nescio. *Cicero Tusc. Quæst. Lib. I.* cap. 29. ait: *Socrates nec Patronum quæsivit ad judicium capitis, nec judicibus supplex fuit, adhibuitque liberam contumaciam, a magnitudine animi ductam, non a superbia.* Vid. & Lib. de Orat. Cap. 54. *Maximus Tyrius* Disert. 39. idem defendere voluit, post eum J. *Clericus* in *Sylv. philologicis.* Juvat ergo, cum materia ipsa digressionem non respuat, paucis hanc quæstionem excutere. Eum in finem argumenta adducam, quibus induci me passus

---

Warum sollte denn aber eine solche Gemüthsbeschaffenheit und Bereitvilligkeit zu glauben und zu thun, vvas eine Offenbarung vorschreibt, in dem göttlichen Gerichte nicht als ein vvürklicher Glaube angesehen vverden? Die Gemüthsbeschaffenheit, die Bereitvilligkeit ein Christ zu vverden, macht nach dem Urtheile Gottes einen vvürklichen Christen. Ist der Glaube und das Christenthum eines solchen Menschen nicht entvvikelt, vveil ihm die Vorvvürffe desselben namentlich unbekannt sind, so ist solches seine Schuld nicht, und muß ihm vor Gott zustatten kommen; vvas ein Apostel Jesu Christi sagt (Rom. X: 14.) *Wie sollen sie glauben, von dem sie nichts gehöret haben. Ich vvenigstens kan mich nicht entschliessen, dem höchsten Wesen zu zuschreiben, vvas ich mir nicht getraue, einem ehrlichen Manne zu zuschreiben. Gott vvird nicht erndten, vvo er nicht gesäet hat, sondern den Erdboden richten mit Gerechtigkeit und die Völker mit Recht.* Denique his adjungendus est *Cl.* & *acutissimus Fosterus* Serm. Sac. Volum. III. orat. prima.

passus sum, ut credam Eximium Virum male egisse, atque dein *Max. Tyrii* & *Clerici* excutiam rationes in contrarium allatas. Pro certo pono, *Socratem* fuisse innocentem, injustissimeque accusatum, quod omnes, qui de hoc argumento agunt, concedunt Nota sunt accusationis capita, quæ gravissima erant. Non agebatur de re nihili, quæque a cordato quovis facile ferri posset, & deberet; Sed momentosa cum maxime. Vitia illi impacta talia erant, ut merito Athenienses pro more seculi & opinionum, quibus erant imbuti, in eum animadvertere possent. *Socrates* innocentem se esse existumavit. In tali casu Vir bonus & innocens tacere non debet. Agitur de existimatione sua, quam omnes boni tueri debent. Cum neglecta nominis fama sæpe multa mala conjuncta sunt; multi, quando vident nos accusatos rerum turpissimarum tacere, pessime de nobis sentiunt. Verbo; *aut truncorum adinstar* omnium etiam nequissimorum nebulonum sputa excipienda omniumque insultationi quotidie obnoxii esse debemus, *aut oportet nos defendamus*, & quidem ubi in Civitatibus degimus, coram judice. At prius pati non debemus, nisi inepte adstruas, quo quisque melior sit atque innocentior, eo minorem existimationis rationem eum habere debere. Nihil reliqui ergo est, quam ut publice accusati, publice etiam innocentiam nostram defendamus: oportuit igitur etiam *Socratem* hoc facere.

2.) *Socrates* haud ignorabat accusationem illam nonsolum gravem esse, sed & cum vitæ discrimine conjunctam. Ex amicis etiam, & consuetudine Patriæ cognoscebat, quid futurum esset si innocentiam suam legitime probaturus non esset: at omnes

boni tenentur omnia facere, quæ ad vitam hanc ab Optimo Numine conceſſam, tuendam, atque conſervandam facere poſſunt. Ipſemet faſſus *Socrates* Deum nos in vitam hanc tanquam in ſpeculam poſuiſſe, e qua ſine Imperatoris ſummi vitæque ac necis Domini juſſu discedere non liceat. Pulchrum quidem eſt, ſi Vir bonus mortem haud timet; ſed intrepide eam exſpectat: at tum demum, hoc fieri oportet, quando torrenti ſe opponere non poteſt, neque ad vitam conſervandam præſidium ullibi invenit. At talis non erat ſtatus *Socratis*. 3.) Res erat peſſimi exempli, negligere defenſionem in hoc caſu; & quidem tum reſpectu hoſtium ſuorum, tum eorum, qui amore Philoſophiæ ipſius capiebantur. Quod hoſtes attinet, notum eſt ſucceſſum improborum plures allicere: plebs difficulter veri nominis Philoſophos, a Sophiſtis distinguere poterit: Facile ei perſuadere potuerunt infenſiſſimi hoſtes, *Socratem* innocentem non eſſe, qui cum omnes reprehenderet, ſe ipſum tamen defendere non ſuſtineret; Eum alto ſupercilio contemnere ipſum Magiſtratum; eos mores eſſe Philoſophorum, in aliorum vitiis cernere acutum, accuſatos autem & convictos ſcelerum, piſce magis mutos eſſe. Accedebat, quod plebs haud ignoraret, *Socratem* de Religione publice recepta non per omnia recte ſentire; hinc facile calumniæ ſuæ aliquam conciliare potuerunt ſpeciem hoſtes: quod ſi vero publice ſe defendiſſet, atque nequitiam ſuorum accuſatorum ad oculum demonſtraſſet; ſine dubio omnes boni ira in illos exarſiſſent, atque dignam tantis calumniis pœnam tuliſſent. Quod ſi vel maxime Magiſtratus, pravis ſtudiis corruptus, eos dimiſiſſet

misisset impunitos, omnibus tamen innotuisset, quanta esset Celeberrimi & de Patria optime meriti Virtus atque Præstantia, atque in posterum rabida continuissent ora. Quod si ab altera parte fidos *Socratis* discipulos, amore præceptorum ejus incensos, contemplemur, & hoc respectu res erat mali exempli. Facile homines ab amore veritatis & virtutis abducuntur. Rari sunt, qui animum ita contra metum & suspiciones omnes obfirmarent, ut in omnibus vitæ casibus a recto tramite non deflectant. Cum *Socrates* sui defensionem neglexerat, quidam non satis confirmati credere poterant, Philosophiam ipsius & præceptiones non omni prorsus erroris destitui suspicione: immo exemplo hoc a Virtutis etiam studio deterreri poterant. Videbant, quibus insidiis Vir bonus esset expositus, & quodnam sit innocentiæ præmium. Præstare igitur, a cætera hominum turba non dissentire. Quod si autem strenue se defendisset, & caussam suam coram Judice egregie peroraſſet, Virtutisque & Sapientiæ, ad quas cunctos adhortabatur, pulchritudinem & necessitatem ostendisset, paratumque se demonstrasset, pro præceptionibus suis vitam profundere; nullus dubito, quin discipuli majoris & Præceptorem & Philosophiam ipsius æstimaturi fuissent: vidissent enim hoc Præceptoris exemplo, eam esse Veritatis rationem, ut nullius hominis Auctoritate deprimi, nullis calumniis obfuscari possit. Accedit quod 4. loco) notandum, *Socratem* judicium Magistratus adversus se latum facile subterfugere potuisse. Judices ipsi eum interrogarunt, quanti æstimaret litem cum pecuniæ mulctam imponere vellent: at publica defensione ostende-

re potuiſſet, nonſolum nulla pecuniæ mulcta ſe dignum, nedum mortis ſupplicio; ſed ſe inſuper omnia boni Civis officia præſtitiſſe. Norat inſuper amicorum in ſe ſtudia; mulier ipſa, licet non optimæ notæ, ora lachrymis ob conſtantiam in propoſito manendi rigavit. Non equidem opus erat, ut miſericordiam Judicum imploraret Vir innocentiæ ſuæ probe conſcius; at ab altera parte ad profeſſæ mortis audacem viam ſine defenſione ire, atque amicorum omnium ſtudia negligere, hominis eſt equidem non perterriti, at non item gravis, & ſuorum curam habentis. (5.) Denique ſi *Socrates* in animum induxiſſet ſuum, morte veritatem confirmare, tum vel maxime neceſſaria fuiſſet ἀπολογια. *Socrates*, uti ex Scriptis cumprimis *Xenophontis* patet, videtur de Unitate Numinis fuiſſe perſuaſus, convictus etiam Deos publice receptos indignos eſſe, cultu hominum ſapientum. Hîc ergo egregiam habuiſſet occaſionem Cultum unius Numinis publice explicandi, defendendi, inculcandi, commendandi atque demonſtrandi, ſe, ſiquidem hac via ad mortem graſſandum ſit, paratum eſſe pro veritate publice annunciata mortem obeundi. Dubium non eſt, quin libere adeo loquendo mortem ſibi acceleraviſſet; at tum, quod Philoſophum & Virum gravem decet, feciſſet; & quis dubitet, quin Oratio Viri auctoritate & ætate venerabilis ſtimulos in animis Audientium relictura fuiſſet? quis dubitet, quin perſuaſio de uno numine altiores radices egiſſet in animis hominum, quam id factum eſſe ſcimus? ſaltem omnes majori eum laude dignum exiſtumaſſent, ſi ingenua confeſſione Veritatis & Innocentiæ ſuæ demonſtratione, in periculum

mortis

mortis pervenisset, quam ea neglecta. Denique licet magnifice de Eximio Viro sentiam, laudare tamen non possum responsionem ipsius, Magistratui quærenti, quanti litem æstimaret datam. Teste enim *Laërtio* Lib. 2. pag. 43. respondit: Ἕνεκα τῶν ἐμοὶ πεπραγμένων τιμῶμαι τὴν δίκην τῆς ἐν πρυτανείῳ σίτησεως. Hoc enim responso ira concitati Judices capitis eum damnarunt. Philosophi haud erat, & Viri gravis, judicum animos ad majorem iram provocare, sed modesta responsione quid sibi videatur, exponere. Hæc sunt, quæ me impediunt, quo minus recte egisse Eximium Virum putem. At audiamus jam *Max. Tyrii* rationes in contrarium allatas. Sequemur versionem D. *Heinsii*, atque uncinulis quibusdam includemus *Maximi* verba: Postquam qua ratione accusatus *Socrates* sese gessisset, ostendit, ita pergit pag. 407. edit. *Davisii*: „ Sin igitur ulterius videa-
„ mus rectene id a Socrate factum sit, an secus?
„ Quid si igitur ad nos veniret aliquis qui narra-
„ ret, Athenis fuisse hominem, ætate profectum,
„ professione Philosophum, fortuna pauperem,
„ indole eximium, eloquentia magnum, mentis
„ acumine majorem, vigilem, sobrium; qui
„ nec quicquam temere egisset, nec verbum ul-
„ lum effutiisset: idem postquam diu inter ho-
„ mines vixisset, nec ullus esset in tota Græcia
„ indolis homo eximiæ, quem non in admira-
„ tionem rapuisset sui, sicut & e Diis ipsum A-
„ pollinem, tamen cum invidia paulatim & in-
„ dignatione, eoque, quo pleraque mortalium
„ gens laborat honestatis odio, multi in eum in-
„ surgerent; ex theatro Aristophanes, e Sophistis
„ Anytus, e Sycophantis Melitus, ex Orato-

„ bus Lyco, quorum hic in Comœdia tangebat
„ hominem, ille litem intendebat, tertius no-
„ men deferebat, quartus accusabat, reliqui om-
„ nes judicabant: hic ita se gessit, ut primo in
„ Aristophanem inveheret, mediaque in Athenien-
„ sium urbe ipsis Dionysiis, ebriis adhuc Judi-
„ cibus, comicis contra convitiis hominem pro-
„ scinderet: Illinc in Judicium se contulit, ubi
„ verbis cum adversariis velitatus est prolixaque
„ Oratione caussam suam egit arte, quæ non dif-
„ ficulter a Calumniis Judicum averteret animos.
„ Nam & ad captandam Curiæ benevolentiam
„ exordia direxit, & ad fidem faciendam narra-
„ tiones, signis vero argumentisque & similibus
„ rationibus, quod vellet demonstravit. Testes
„ etiam opulentissimos, quorum res fidesque
„ spectata esset judicibus in medium adduxit:
„ tum suppliciis, precibus, obsecrationibusque
„ orationem conclusit, neque non lachrymulam,
„ sicubi esset, opus, effudit. Xantippen postre-
„ mo ejulantem adduxit, quæ infantes judicibus
„ vagientes ostenderet. Quibus omnibus cum
„ animos coronæ tractaret, miserti absolverunt
„ hominem ac dimiserunt. Præclarum Hercules
„ Victorem! Recta videlicet illinc in Lyceum,
„ aut Academiam, reliquosque Philosophorum
„ hortos læto hilarique se contulisset vultu: non
„ secus ac qui ex hyberna tempestate redeunt
„ superstites. Quomodo autem ferre hunc Viri
„ reditum Philosophia potuisset? non magis quam
„ Athletam sine sudore, sine pulvere, sine icti-
„ bus aut vulnere e stadio cum corona redeun-
„ tem, nec ullum pulchræ virtutis præ se vesti-

„ gium

„ gium ferentem, unguento tantum delibutum
„ Palæstræ Præsectus. „

Satis ex initio & progressu hujus Orationis patet, *Maximum* artis rethoricandi potius, quam recte, & ordine ratiocinandi fuisse peritum. Induit *Socrati* personam, quam agere nunc non debuit; quis enim, cum adserit defensione opus fuisse *Socrati*, postulat, ut cum *Aristophane* cæterisque convitiis quasi de palma certaret, aut phalerata dicendi uteretur ratione? *Verba innocenti invenire facile est*, inquit *Darius apud Curtium*. Modesta, gravi & mascula Oratione opus erat, ad Innocentiam suam probandam; non muliebri ejulatu, aut potentiorum patrocinio. Hæc igitur quæ adfert *Maximus* prorsus ad rem non pertinent. Hoc unum pone, *Socratem* Virum excellentissimis virtutibus ornatum, de Patria & civibus in universum omnibus optime meritum, at a maleferiatis hominibus gravissimorum scelerum, spretæ Religionis, corruptæ Juventutis &c. temere accusatum, publice coram Judicibus innocentiam suam gravi & modesta Oratione demonstrare, atque impacta crimina a se amoliri. Pone, inquam, hoc unum, & quid est, quod in Philosopho reprehendas? quid alienum tandem a gravitate Viri boni & sapientis? hac si usus esset sui defensione, aut fuisset damnatus, aut absolutus. Si *damnatus*, fecisset saltem quod Virum bonum decet, cæteraque Deo fuerant permittenda. Si *absolutus*, quis bonus non laudasset intrepidum Viri animum, atque Innocentiam? quis non execratus fuisset impudentissimorum & nequissimorum hominum mordacitatem, & calumniandi

niandi rabiem? At pergit *Maximus*: „Quare iis „ autem Athenienſibus cauſſam probare ſuam co- „ natus eſſet Socrates? tanquam judicibus? at „ injuſti erant. Tanquam prudentibus? at de- „ mentes erant. Tanquam Viris bonis? at im- „ probi erant. Tanquam benevolis? at ſuccen- „ ſebant Socrati. Tanquam ſimilibus? at diſſi- „ milimi erant. Tanquam melioribus? at dete- „ riores erant. Tanquam deterioribus? at quan- „ do unquam deteriori cauſſam ſuam probare co- „ natus eſt melior? quid autem pro ſe attuliſſet? „ Philoſophum ſe negaſſet? mentitus eſſet. Phi- „ loſophum ſe confeſſus eſſet? hoc ipſum erat „ cur ſuccenſerent.„ Mera rethoricatio, omni argumentorum pondere deſtituta. Eodem argumento probarem, innocentiſſimo cuique temere accuſato defenſionem juſtiſſimam abjiciendam, cunctaque toleranda, aut locum non habere defenſionem, niſi in conſeſſu Virorum omni ſuſpicione iræ, amoris, gratiæ, odii plane vacuorum. At quo tandem in terræ angulo ſunt judices illi? cur *Plato tuus* in ſuggeſtum aſcendere eumque coram Judicibus defendere voluit? num inſanivit *Maximi*, *Præceptoris*, *optimus diſcipulus?* falſum eſt, omnes judices male de *Socrate* ſenſiſſe, ex ſuffragiis enim ante latis contrarium patet. Si Judices pravis ſuſpicionibus & ſtudiis capti erant, meliora fuiſſent edocendi. Ea etiam eſt virtutis atque innocentiæ vis, ut vel duriſſima emolliat hominum nequiſſimorum corda. Neque opus erat, ut ſe vel eſſe, vel non eſſe Philoſophum affirmaret. De hoc enim non agebatur. Satis notum erat, quis *Socrates* eſſet. „ Sed ponamus „ (ita pergit Rhetor) nihil horum ab eo dicen-

„ dum

„ dum fuiſſe, ſed diluendum ſolummodo crimen.
„ Falſum eſſe nempe quod aut juventutem cor-
„ rumperet, aut Deos novos induceret. At quis
„ imperito artis ea perſuadeat, quæ ſine arte ea
„ cognoſci non poſſunt. Unde enim ea Atheni-
„ enſibus peritia, ut quæ ſit corruptela Juventu-
„ tis, quæ Virtus, quis ſit Deus, quo pacto
„ colendus, poſſint asſequi? nec enim curant
„ mille illi Judices quos faba creavit; nihil de
„ his Solon ſcripſit nihil de his venerandæ illæ
„ Draconis præcepere leges. Sed in jus vocare,
„ deferre, accuſare, rationem facti expoſcere,
„ juramentum calumniæ exigere, aut præſtare,
„ aliaque ejusmodi, hæc ſunt de quibus Curia,
„ quam ibi Heliæam dicunt, pronuntiat. Non
„ aliter quam in puerorum turba, qui de talis
„ ſuis inter ſe velitantur: quos alii injuſte auſe-
„ runt, alii injuſte amittunt. Veritas autem &
„ virtus vitæque probitas alios judices, alias le-
„ ges, alios poſtulat Patronos. Quorum judicio
„ vicit Socrates, coronam accepit, laudem me-
„ ruit. Quis vero non rideret & Senem & Philoſo-
„ phum, qui talis cum pueris luderet? aut quis un-
„ quam Medicus febricitanti perſuaſit, famem ſitim-
„ que conducere? aut intemperanti malam eſſe vo-
„ luptatem? aut quæſtui intento non in bonis
„ eſſe quod petit? Id ſi poſſe fieri demus, etiam
„ Socratem facile Athenienſibus perſuadere po-
„ tuiſſe, virtutis cultum corruptelam non eſſe ju-
„ ventutis, concedam: nec qui vere Deum no-
„ verit, circa Deos peccare. „ At verba hæc
ſunt prætereaque nihil. Si Judices illi adeo fue-
runt ſtupidi, ut neſciverint, quid ſit Virtus, quid
Deus, quid corruptio Juventutis, cur tandem

eum

eum in jus vocarunt? Si non magis ſciunt quæ poteſtas vocabulo Virtutis, Numinis &c. ſubſit, quam *Ariſtophanes* ſuo φλαττοτραττοφλαττοτραττ cur tantum accuſatoribus pretium ſtatuunt? Quî fit, ut judices illi adeo ſtupidi, & barbari, mortuo *Socrate* ſtatim mentem mutaverint? Ἀθηναῖοι δὲ εὐθὺς μετεγνωσαν ὥστε κλεῖσαι καὶ παλαιστρας καὶ γυμνασια. Καὶ τους μεν ἐφυγαδευσαν. Μελιτον δὲ θανατον κατεγνωσαν. Σωκρατη δὲ χαλκην εἰκονα ἐτιμησαντο, ἣν ἐθησαν ἐν τω Πομπειω Ἀισυπτου ταυτην ἐργασαμενου. Ἀνυτον δὲ ἐπιδημησαντα ἀνθημερον ἐξεκηρυξαν Ἡρακλεωτας, ita loquitur *Laërtius*. Idem confirmat *Plutarchus*. Cum igitur Judices mortuo *Socrate* ſtatim mentem mutaverint, Virique Eximii innocentiam publice agnoverint, eo ipſo conſtat, amorem virtutis ex eorum animis non fuiſſe prorſus ejectum. Quod ſi igitur *Socrates* publice cauſſam ſuam peroraſſet, quo erant ingenio Judices, abſolutioni locum conceſſuros fuiſſe non incredibile eſt. Nec opus erat, ut Judices doceret, Deum colere, non idem eſſe, ac corrumpere juventutem. Probe enim hoc callebant Judices. Cujus hoc certum erat indicium, quod *Ariſtophani*, cæterisque, vacivas præbuerunt aures. Probandum duntaxat erat *Socrati*, ſe omnia feciſſe, quæ ad Juventutem emendandam aliquid conferre poſſent: præceptaque Philoſophiæ a ſe tradita ita eſſe comparata; ut omnibus in univerſum civibus prodeſſent. „ At pergis, aut hæc juxta ſciverunt cum „ Socrate, aut Socrates ſcivit, illi ignorarunt. „ Quod ſi ſciverunt, quid Oratione opus fuit „ cum ſcirent? Sin ignorarunt, non defenſione „ illis opus fuit, ſed ſcientia. „ Eodem ſane argumento probare poſſet, fruſtra innocentiſſimum quem-

quemque falſo accuſatum ſe defendere debere. Certe non quærebatur in Judicio, utrum is, qui virtutem coleret, juventutem corrumpat, nec ne? Sed hoc tantum, utrum Deos patrios negligeret, malas artes edoceret nec ne? Ergo non tanquam Præceptor prima Philoſophiæ & Religionis præcepta edocere debuit Judices; ſed calumniam tantum dispellere. Si tanta fuiſſet eorum Ignorantia, ut virtutem a vitio distinguere non potuerint, (quod tamen nemo *Maximo* credet) ejus fuiſſet, imaginem rei omnium pulcherrimæ Judicibus exhibere, & quam male ſine virtute Respublica adminiſtretur, oſtendere. „ Virtus vero probitasque unum habet, quo ſe „ tueatur; ſui Reverentiam. Quæ cum eo tem- „ pore Athenis nulla eſſet, quid Oratione opus „ fuit Socrati? „ Verum eſt eam eſſe Virtutis & probitatis indolem, ut omnium hominum Reverentiam & amorem in ſe convertere deberet. At, eheu ſatis experientia docet, probitatem ſæpe ludibrio haberi. Nunquam *Socrates* accuſatus fuiſſet, ſi virtutis amore ullo ducti fuiſſent Athenienſes. At num ſequitur: Virtus, probitas & innocentia non magni habetur a malis hominibus; ergo probis & innocentibus omnia ſunt perferenda? ergo defenſionem ſui optimi quique omnem prorſus debent abjicere? ergo publice innocentium patrocinium non eſt ſuſcipiendum? „ Cedo conſe- „ quentiam. Quid Oratione opus fuit Socrati? „ inquis ut ſe morti, ſi Diis placet, ſubduceret. „ Atqui ſi præcipue vitanda Viro bono mors ſit, „ aliud ſpectandum fuit Socrati? Non ut judici-

„ bus

„ bus caussam oratione probaret suam: verum „ ut nec Melitum offenderet, nec Anytum taxa- „ ret, nec Athenienſium vitiis bellum indiceret: „ nec ut tanquam communis vitiorum cenſor, „ durus & inexorabilis, qui nihil humile, nihil „ blandum, nihil ſervile, aut demiſſum inſuſur- „ raret cuipiam, totam circuiret urbem: homi- „ numque cujuscunque generis fortunas, artes, „ inſtituta, ac libidines examinaret libere. „ At ego, inquam, non vitanda eſt Viro bono mors, quando alia ratione conſcientiæ non ſatisfacere poteſt: ſed antequam eam ſubit, omnia quæ licita, juſtaque, tentanda ſunt, ad eam evitandam. Prodeſſe enim poſſunt Patriæ, Reipublicæ, Civibus; neque excuſari poſſunt, ſi ad calumnias graviſſimas ſilent, vitamque tædio quodam rerum humanarum commoti, amittunt. *Socrates* erat innocens: ergo par erat, ut coram judice publice innocentiam ſuam demonſtraret, immo fateretur, ſe vitiis bellum indixiſſe, mores Athenienſium taxaſſe, laboraſſe, ut *Anytus* & *Melitus* ad emendatius vivendi genus adducerentur. Hoc ego voco Judicibus cauſſam ſuam Oratione probare. Hoc poterat facere, & præſtare tenebatur. Contrarium quod injicit *Maximus*, verba ſunt, prætereaque nihil. Supponit enim omnes judices jam ante Apologiam in necem ipſius conjuraſſe; quod probari non poteſt; & ſi verum eſſet, nondum tamen juſta fuiſſet abjicienda ſui defenſio. At ais, hoc idem eſſet ac ſi miles clypeum abjiceret. Quid ego, audio? num ille clypeum abjicere dicendus eſt, qui omnia facit, quæ ad vitam, famamque defendendam facere poſſunt? qui mortem oppetit quidem,

dem, at innocenter, & violenter illatam? an non potius argumentum possumus invertere, atque dicere, intrepidum illum Philosophum, qui publice pravos mores hominum taxando iram multorum in se provocaverat, ab iniquis accusatum, nihil præsidii in Philosophia, & naturali Eloquentia qua pollebat invenire, statimque, cum facile calumnias dispellere liceret, hastam abjicere? „ At quis ferre potuisset, inquis, stantem in „ Senatu Socratem humilem, dejectum, vitæque „ suæ spes ab aliis emendicantem. „ Datur tertium inter vappam & avarum, inter humilem abjectum & superbia tumidum; non opus sine dubio fuisset ut *Socrates* timidi & humilis instar rei vitam exorasset, & veluti emendicaret; at nec ab altera parte contemnere debuit Judices, Eruditione, Sapientia, se inferiores, aut acri stylo & acerbis verbis eos perstringere. Hoc unum requirebatur, ut serena fronte, modeste, graviterque, caussam suam peroraret, atque, quam innocenter calumniis atrocissimis sit impetitus ostenderet. At ais hoc non defensio fuisset, sed iræ irritatio, sed flabellum. Ita est, si omnis modesta licet, justaque defensio, irritatio dicenda: at quæ caussa est, cur hoc nomen tamen liberæ defensioni imponatur? Sed irritaverit tandem quosdam Judicum, quid tum? quoties tandem multorum, quos emendare voluit, animos a se reddidit alienos, num tacuit propterea, animumque abjecit? aliud docet vitæ universæ cursus. „ Quam autem necessaria, inquis porro, apud Ju„ dices hos fuerit defensio, vel hinc apparet. „ Annos septuaginta habebat Socrates, cum in„ terea nec a Philosophia, nec a virtute fecisset „ divortium: vitæ stadium sine offensione ulla,

„ ſine vitio decurrerat: victus ejus purus, con-
„ ſuetudo proba: neminem compellabat, cui
„ non prodeſſet, nemini ſe jungebat, quem non
„ meliorem redderet. Hæc omnia nec a Judi-
„ cum ſententia, nec a vinculis, nec a morte
„ eum vindicarunt: aquæ vero hydria breve O-
„ rationi ſpatium datura abſolviſſet Socratem? „
Merus hic eſt *Paralogismus*. Nimirum Vir integer, ſcelerisque purus, de Republica præclare meritus, confectus jam ætate, graviſſimorum ſcelerum accuſatus tacere debet: ratio eſt, quia mox vel ſine hoc, naturæ debebit reddere ſuum debitum; quam firma ſit hæc ratiocinatio nemo non videt. Certe gravis illa, aperta, & maſcula peroratio coram Judice nullum potuiſſet famæ ejus detrimentum adferre; ſed oſtendere potius, quam deteſtanda ſit, & abominabilis hoſtium ejus malitia. Addidiſſent rugæ ſeniles, & gravitas Viri nota defenſioni aliquod pondus. Quid enim præclarius, quam in conſeſſu Judicum, & frequentia ſpectatorum, delatorum calumnias, enumeratione univerſæ vitæ recte transactæ, abstergere, ad ſuam cæterorumque civium conſcientiam provocare & hac ratione omnibus ſpirans aliquod vitæ recte transactæ Exemplar ſpectandum exhibere? quod ſi igitur brevi temporis ſpatio quo cauſſam ſuam peroraſſet, efficere non potuiſſet, ut abſolveretur; ſaltem officio ſuo feciſſet ſatis, fraudesque hoſtium in apricum produxiſſet: „ Sed
„ inquis tandem, nec poterat hoc Socrates, nec
„ ſi potuiſſet, voluiſſet tamen. Id vero Jupiter,
„ & quicquid usquam eſtis Deorum avertite.
„ Hoc enim tale eſt, ut ſi quis in Caſtris Syco-
„ phanta Leonidem illum Spartiatam adiiſſet, ſua-
„ ſiſſetque ut paulum recederet, neque primum

„ Xerxes

„ Xerxis ſustinuiſſet impetum. Ille nihil audivis-
„ ſet credo, ſed ibidem cum virtute ſua & armis
„ terram mordere, quam ſuperſtes Regi barbaro
„ monſtrare tergum maluiſſet. Quid aliud futu-
„ ra erat Socratis defenſio, quam tergum obver-
„ tere, animo deficere, quam timor ſpecioſus?
„ manſit igitur, impetum excepit, ſtrenue rem
„ geſſit. - - Mortuus eſt Socrates. Damnati au-
„ tem fuerunt Athenienſes. Judex eorum Deus
„ fuit & veritas. „ Reſpondeo: Non poterat ſe contra hoſtes plane malignos, & nullis rationibus cedentes a morte liberare; ſed poterat tamen innocentiam ſuam omnibus facere manifeſtam. At noluit: ita eſt: at hoc ipſum eſt propter quod eum accuſamus. Nec meticuloſus eſt, qui cauſſam ſuam ſtrenue defendit: nemo negat interim injuſte damnatum *Socratem*, nemo negat eum hoſtium inſidiis circumventum; nemo tandem inficias it, Deum judicem eſſe cujusvis ſupremum. At non hoc eſt de quo agitur. Quæritur duntaxat, utrum recte fecerit, quod graviſſimorum criminum poſtulatus, altum tenuerit ſilentium. At expendamus ſimul rationes, quibus uſus eſt, Cl. *Clericus* ad probandum, non male feciſſe *Socratem* ſui defenſionem intermittentem. *Sylv. philolog.* Cap. 3. Sect. 8. p. 217. fere iisdem rationibus utitur, quibus *Maximum* uſum fuiſſe, jam jam audivimus. Breves ergo erimus in refutandis rationibus: Poſtquam cauſſas accuſationis enarraſſet, addit: „ Si demiſſa oratione uſus
„ oratorias artes, quibus invidiam molliret, &
„ miſericordiam moveret, quod difficile factu
„ non erat, adhibuiſſet; potuiſſet, ut videtur,
„ miſericordia Judicum elabi. Sed cum ſciret,
„ ſe de Patria, de veritate, deque Civium mori-

„ bus optime esse meritum, conscientiaque an-
„ teactæ vitæ securiorem redderet; omnia quæ
„ ad absolutionem facere poterant, præter unam
„ innocentiam flocci fecit. „ At hæc non ita comparata sunt ut probent, recte fecisse tantum Virum. Religio christiana, quæ nonnisi pacem, tolerantiam, atque modestiam spirat, atque arctius hominis actiones ad virtutum omne genus constringit, nonsolum permittit modestam sui defensionem; sed & postulat eam aliquando, ne veritas ipsa silentio intempestivo detrimentum patiatur. Ipsa *Doctiss. Viri verba, quæ in additamentis ad Hamondum & quidem ad Math. Cap.* 5. v. 39. ostendunt mea opinione, quid Viro bono in hoc casu faciendum sit; *voce inquit* ἀνθίστηνα *significatur obsistere, eodem modo ac injuria fit; sive manu, sive in jus vocato eo, qui injuriam imposuit. Non vetat Christus nos obsistere, verbis, quibus ostendamus hominibus injuriis, prave se eos erga nos gerere, aut antevertere & propulsare injuriam sine maleficio.* Et paucis interjectis: *Statuendum tamen hîc est injuriam esse tolerandam, ferrique eam posse sine nimia ejus, qui eam patitur, jactura, aut sine familiæ nimio incommodo. Neque enim putandum est Christum jubere bonos malorum sese ictibus conteri pati, aut vitam etiam NB. exitio exponere, familiæque quodvis dedecus ferre potius quam ut ad Magistratum querelas deferant. Eo modo excluderentur ejus discipuli omnibus Societatibus; ubi boni non possunt se tueri contra malos, nisi ope Legum & Magistratuum, qui eas executioni mandari curant. Deus qui Auctor est Societatis humanæ, omnia sine dubio probat, quæ ad illam sartam ac tectam tuendam necessaria sunt; ac proinde perfugium ad Magistratus, quando sine eorum auctoritate, gravem injuriam propulsare non possumus.* Ita ipse *Vir Summus.*

mus. Cum autem Religio christiana secundum ipsum *Clericum*, hoc permittat, facile est conjicere, nihil in ratione esse, quod illam defensionem proscribat. Immo civilis Societatis leges postulant potius, ut supra satis monuimus. *Socrates* autem pulchre scivit, quam atrox, & periculi plena sit illa accusatio hostium. „ Quinimmo „ (ita pergit Cl. Vir) morte sua præter jus & fas „ damnatus, multo plus Philosophiæ proderat; „ quam potuisset longiore vita, si nunquam ac- „ cusatus fuisset, & in lectulo decumbens morbo „ aut senectute obiisset. Ostendit constanti ac „ ac impavida morte, se non verbis, ut multi „ alii, sed animo Philosophiæ, hoc est veritatis & „ virtutis amori addictum fuisse. Hinc demum „ certo intelligere fuit, Judicium Vulgi, & quæ- „ cunque ad veritatem & virtutem non pertine- „ bant, ab eo revera contemta fuisse. „ At hæc non tollunt justam sui defensionem; potuissent hæc omnia contingere, licet publica usus esset Apologia. Vita, quam adhuc prorogare potuisset, in gratiam Calumniatorum non erat ammittenda. Dum spatium vivendi concessisset Numen, multis potuisset prodesse; Innocentia ipsius coram Judice demonstrata virtutibus, quibus eluxit per vitam, splendorem maximum adjecissent; quod si tamen absolutus non fuisset, non minus constanti & impavida morte ostendere potuisset, se Philosophum esse, qui & vivere & mori recte sciat. Certe spes beata immortalitatis, quam habet Vir bonus non postulat, ut ad mortem præceps sine caussa ruat. „ At effecit, (inquit Cl. „ Vir) fortiter moriendo ut brevi populum A- „ theniensem damnati Philosophorum sapientissi- „ mi & innocentissimi pœniteret; amoremque

„ philosophandi in multis auxit, aut accendit, „ ac denique discipulis animum fecit plura au- „ dendi. „ At num proposita Apologia, si moriendum fuerat, idem obtingere non poterat? num præscivit quid Athenienses essent cogitaturi? an certum erat, vel audita etiam Apologia judices, tam grave peccatum commissuros? hoc postremum falsum esse, vel ex eo liquet, quod statim post illatam mortem, eos doleret turpissimæ actionis. Nimirum innocentem boni omnes eum judicabant. An non innocentiæ rationes, quas adduxisset *Socrates* publicæ æque fuissent futuræ validæ, ac aliorum hominum judicia? libertatem philosophandi hac ratione auctam non credo. Ipse *Cl. Vir* pag. 203. ad illud *Platonis*: Conditorem universi invenire difficile, ait: *nempe sine maximo & præsentissimo periculo quod a superstitiosis imminebat.* Neque libera Apologia Veritatis a se adsertæ parum confirmasset discipulos in persuasione de eminentia Viri, rerumque ab eo traditarum pretio. Reliqua quæ D. Vir adfert, supra, ubi, contra *Maximum* disputavimus, excussa sunt. Occasione mortis *Socrati* a Magistratu illatæ animus erat adjungere digressionem de officio Judicis in Calumniis Religionem spectantibus. At cum eam prolixiorem futuram esse, quam instituti nostri ratio patitur, prævideam, atque ea omnia quæ dici possint a Viris Eruditis, qui de libertate conscientiæ egerunt, sint diligentissime excussa, hic finem faciam: conferat interim occasione mortis *Socratis* B. Lector Ch. *Wolfii* ætatis nostræ Philosophi Excellentissimi, *commentationem de peccato in Philosophum*, quæ extat *horis subseciv.* Anni 1730. Omnium enim optime hoc argumentum tractare possunt illi, qui iisdem innocentes calumniis obnoxii, atque tantum non eadem experti sunt fata! At non juvat heic veterem renovare dolorem.